

An Analysis of the Challenges of Victim Involvement in the Policing Stage

Fazlollah Foroughi^{1*}, Shabnam Jahangiri²

1. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran.

*Corresponding Author: Email: Foroughi@shirazu.ac.ir

2. PhD Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Email: Shabnamj1993@yahoo.com

ABSTRACT

The victim's first encounter after suffering victimization is with the police. Disregarding the rights and needs of the victim in the policing stage and failing to utilize their capacity in crime detection and evidence collection leads to secondary victimization and deprives the police of their effective cooperation. In this regard, the Iranian Criminal Procedure Code of 2013, influenced by the teachings of victimological criminology, has recognized the strengthening of the victim's status and role in the policing stage. Nevertheless, in current police practice and procedure, the victim faces serious challenges. These challenges are at times a product of the non-implementation of the rights provided for in the said Code, due to the lack of legal enforcement guarantees or the failure of judicial authorities to implement sanctions precisely and as a deterrent; and in numerous cases, they stem from the absence

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/jlr.2024.449978.2604

Received:
26 March 2024

Accepted:
8 June 2024

Published:
7 October 2025

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

of legal protections and initiatives. This study aims to delve into the challenges of victim involvement in the policing stage. In so doing, using a descriptive-analytical framework and drawing upon primary sources, studying cases within the judicial system, and observing the conditions of victims through field presence at law enforcement agencies, the researchers seek to delineate the challenges faced by victims in the policing stage. Findings indicates that legal challenges (treating the victim as an outsider, lack of proper mechanisms for providing information and legal assistance, absence of female officers in police investigations of female victims, insufficient personnel training and skills for understanding the victim, failure to refer to forensic medicine or undue delay in such referral, non-acceptance of complaints and indifference to the harm inflicted on the victim in the final report, disclosure of the victim's identity and address, and imposing the costs associated with police duties on the victim) and extra-legal challenges (lack of effective police cooperation with the victim, absence of or disproportionality of precautionary measures, considerations of kinship, friendship, and the victim's reputation, seizure of the victim's property or lack of an expedited process for its release, and the necessity of establishing a victim support unit) overwhelm the victim at this stage.

Keywords: Criminal Procedure Code of 2013, Victim, Policing Stage, Legal Challenges, Extra-Legal Challenges.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Right to Punishment for Crime Victim", Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Funding:

The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Fazlollah Foroughi: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal Analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project Administration.

Shabnam Jahangiri: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal Analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Foroughi, Fazlollah & Shabnam Jahangiri. "An Analysis of the Challenges of Victim Involvement in the Policing Stage". *Journal of Legal Research*, 24, no. 63 (October7, 2025), 79-116.

Extended Abstract

The victim's first encounter after suffering victimization is with the police. Disregarding the rights and needs of the victim in the policing stage leads to their secondary victimization. Therefore, the victim must hold the status of a participant and a main actor in the criminal process. This status in the policing stage is of great importance and plays a significant role in ensuring the security and safeguarding the rights of the victim in other stages of criminal proceedings. This participation is based on various principles which have shaped the enhanced status of the victim in many legal systems, including accelerating police investigations, assisting in gathering evidence, and the adversarial nature of the police investigation process through fair observance of the rights of the parties to the lawsuit (prosecutor, victim, and accused). The indifference, disinterest, and lack of motivation often observed in victims are a result of not involving and not supporting them in the criminal justice process, especially in the policing stage. The Iranian legislature, enacting the Criminal Procedure Code of 2013, sought to enhance the status of the victim and align itself with recent contributions of criminology in the policing stage, nevertheless, the judicial practice and what occurs in police performance indicates a noticeable gap from the principles of victim protection considered by the legislator. Currently, victims, particularly children, adolescents, and women, face numerous harms in the policing stage. These challenges, which sometimes manifest as gaps and deficiencies, are in some cases a product of the non-implementation of victims' rights in the policing stage and the absence of legal initiatives, and sometimes they stem from the failure to provide an executive mechanism and a lack of sufficient commitment towards protecting the victim and observing their rights before law enforcement officers. This research focuses on the challenges of victim involvement in the policing stage. Utilizing a descriptive-analytical method and drawing upon primary research sources, studying cases within the judicial system, and observing the conditions of victims through field presence at law enforcement agencies, the researchers seek to delineate the challenges faced by victims in the policing stage. Therefore, the main question of the study is: What harms and challenges does victim involvement in the policing stage face, and what are possible solutions for overcoming the challenges and maximizing the victim's status in this stage? Findings indicates that legal challenges (treating the victim as an outsider, lack of proper mechanisms for providing information and legal assistance, absence of female officers in police investigations of female victims, insufficient personnel training and skills for understanding the victim, failure to refer to forensic medicine or undue delay in such referral, non-acceptance of complaints and indifference to the harm inflicted on the victim in the final report, disclosure of the victim's identity and

address, and imposing the costs associated with police duties on the victim) and extra-legal challenges (lack of effective police cooperation with the victim, absence of or disproportionality of precautionary measures, considerations of kinship, friendship, and the victim's reputation, seizure of the victim's property or lack of an expedited process for its release, and the necessity of establishing a victim support unit) overwhelm the victim at this stage. It is recommended that operational and supervisory measures by judicial and law enforcement authorities be increased to safeguard victims' rights in the policing stage. The prosecutor, as the head of law enforcement officers, should personally inspect law enforcement agencies and take effective actions to follow up on victims' rights and, where necessary, file criminal charges against offending officers. When a case is referred to them, other judicial authorities should exercise due diligence to ensure the victim's helpful and maximum participation, both in judicial orders and in police investigations. The victim's status could be ameliorated through removing grounds for fear and shame by respecting their dignity, ensuring the security of the victim, their family, and their witnesses especially in violent crimes, strengthening victim involvement through non-governmental organizations, assisting in preserving the victim's identity and reputation if they participate in the policing stage, eliminating intermediaries between the victim and the police, enhancing the legal knowledge of law enforcement officers, finessing police authority and increasing the victim's role, reducing procedural delays in the policing stage, establishing a victim information unit, and the institutionalization and specialization of the crime-detection unit in Iran.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واکاوی چالش‌های مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی

فضل‌الله فروغی^{۱*}، شبنم جهانگیری^۲

۱. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

*نویسنده مسئول: forughi@shirazu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

shabnamj1993@yahoo.com

چکیده:

اولین مواجهه بزه‌دیده بعد از تحمل بزه‌دیدگی با پلیس است. نادیده گرفتن حقوق و نیازهای بزه‌دیده در مرحله پلیسی و عدم بهره‌مندی از ظرفیت وی در کشف جرایم و تحصیل دلایل، موجب بزه‌دیدگی ثانویه و محروم نمودن پلیس از همکاری مؤثر وی می‌شود. در همین راستا قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به تأسی از آموزه‌های جرم‌شناسی بزه‌دیده‌شناسی، تقویت جایگاه و نقش بزه‌دیده در مرحله پلیسی را به رسمیت شناخته است. با این همه در روبه جاری و عملی پلیس، بزه‌دیده با چالش‌های اساسی روبه‌رو است. این چالش‌ها، گاهی محصول مسکوت ماندن حقوق پیش‌بینی شده در قانون یادشده به دنبال فقدان ضمانت اجرای قانونی یا عدم اجرای دقیق و بازدارنده ضمانت اجرا توسط مقامات قضایی است و در موارد عدیده‌ای نیز ناشی از فقدان حمایت‌ها و ابتکارات قانونی است. آنچه در این پژوهش به‌عنوان هدف مورد توجه قرار گرفته است، چالش‌های مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی است. به این منظور، نوشتار حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌مندی از منابع دسته اول پژوهشی و مطالعه پرونده‌های

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/ijr.2024.449978.2604

تاریخ دریافت:

۷ فروردین ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۱۹ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ مهر ۱۴۰۴

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهشهای حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهشهای حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

موجود در دستگاه قضایی و مشاهده وضعیت بزه‌دیدگان ضمن حضور میدانی در مراجع انتظامی، به دنبال تبیین دقیق چالش‌های بزه‌دیده در مرحله پلیسی است. برآیند پژوهش گویای آن است که چالش‌های حقوقی (بیگانگی‌پنداری بزه‌دیده، فقدان سازکار آگاهی‌بخشی و معاضدت، نبود مأمور زن در تحقیقات پلیسی از زنان بزه‌دیده، آموزش و مهارت ناکافی به‌منظور درک بزه‌دیده، فقدان معرفی به پزشکی قانونی یا تأخیر ناموجه در معرفی، عدم پذیرش شکایت و بی‌توجهی در برابر زبان وارده به بزه‌دیده در گزارش نهایی، افشای هویت و محل اقامت بزه‌دیده و تحمیل هزینه‌های ناشی از انجام وظایف پلیس بر بزه‌دیده) و فراحقوقی (عدم همکاری مؤثر پلیس با بزه‌دیده، نبود اقدامات احتیاطی یا عدم تناسب آنها، ملاحظات خویشی، دوستی و حیثیتی بزه‌دیده، توقیف اموال بزه‌دیده یا عدم تسریع در فرایند رفع توقیف و ضرورت ایجاد واحد مددکاری بزه‌دیدگان)، بزه‌دیده را در این مرحله احاطه کرده است.

کلیدواژه‌ها:

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، بزه‌دیده، مرحله پلیسی، چالش‌های حقوقی، چالش‌های فراحقوقی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «حق بزه‌دیده بر کیفر»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

فضل‌الله فروغی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.
شبنم جهانگیری: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

فروغی، فضل‌الله و شبنم جهانگیری. «واکاوی چالش‌های مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۴، ش. ۶۳ (۱۵ مهر ۱۴۰۴)، ۷۹-۱۱۶.

مقدمه

بزه‌دیده از جرم، کسی است که جرمی علیه او صورت پذیرفته باشد و در نتیجه آن، یک ضرر و زیان مادی و معنوی به او وارد شده باشد.^۱ به موجب ماده ۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، «بزه‌دیده شخصی است که از وقوع جرم، متحمل ضرر و زیان می‌گردد». در سطح بین‌المللی نیز با مفاهیم مشابهی روبه‌رو هستیم، بدین شرح که اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۸۵ در تبیین مفهوم بزه‌دیده، این‌گونه آورده است که «منظور از قربانیان، اشخاصی هستند که به‌صورت فردی یا دسته‌جمعی متحمل خسارت به‌ویژه صدمه به تمامیت جسمانی یا روحی، زیان مادی یا آسیب شدید به حقوق اساسی خود در اثر فعل یا ترک فعل ناشی از نقض قوانین کیفری شده‌اند».^۲ بزه‌دیده با هر تعریف و مفهومی، در تمامی فرایند دادرسی کیفری از حقوق طبیعی^۳ و قانونی^۴ برخوردار است که از مهم‌ترین این حقوق، «حق مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی»^۵ است. از این رو در راستای نیل به این هدف بنیادی، بزه‌دیدگان باید از جایگاه مشارکت‌کنندگان و یکی از کنشگران اصلی فرایند کیفری برخوردار باشند. این جایگاه در مرحله پلیسی که اغلب اولین مواجهه قربانی با نظام عدالت کیفری است، واجد اهمیت اساسی بوده و نقش بی‌شماری در تأمین امنیت و تضمین حقوق بزه‌دیده در مراحل دیگر دادرسی کیفری نیز دارد.^۶ این مشارکت مبتنی بر بنیان‌ها و مبانی مختلفی است که ارتقای جایگاه بزه‌دیده را در بسیاری از نظام‌های حقوقی رقم زده است که از آن جمله می‌توان به تسریع در تحقیقات جنایی پلیسی، مساعدت در جمع‌آوری ادله و ترافعی شدن فرایند تحقیقات پلیسی از گذر رعایت برابر حقوق طرف‌های دعوی (دادستان، بزه‌دیده و متهم) اشاره کرد.

از منظر نظام حقوقی ایران، مرحله ابتدایی دادرسی کیفری یعنی کشف جرم از وظایف پلیس یا ضابطان دادگستری است.^۷ در نظام قضایی ایران نیز به محض وقوع جرم، نخستین مواجهه شاکی

۱. عباس منصورآبادی و فضل‌الله فروغی، آیین دادرسی کیفری ۱ (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۵)، ۱۰۵.

۲. لوک والین، «قربانیان و شهود در جنایات بین‌المللی: از حق حمایت تا حق بیان»، ترجمه توکل حبیب‌زاده و مجتبی جعفری، حقوقی بین‌المللی، ۲۳، ۳۴ (۱۳۸۵)، ۳۶.

3. Natural Rights

4. Legal Rights

5. The victim's right to participate in the police phase

۶. تحت تأثیر جنبش بزه‌دیده‌شناسی در سال‌های گذشته و به‌خصوص بعد از ظهور نظریه عدالت ترمیمی، توجه روزافزون به حقوق بزه‌دیدگان و اعطای نقش فعال به آنان در رأس برنامه‌های اصلاح نظام‌های عدالت کیفری قرار گرفته است. برای آگاهی بیشتر در این زمینه نک: عباس شیر، عدالت ترمیمی (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶)، ۲۰.

۷. ایمان یوسفی، آیین دادرسی کیفری ۱ (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۳)، ۶۴.

یا بزه‌دیده با نهاد پلیس صورت می‌گیرد؛ بدین معنا که یا قربانی بلافاصله پس از ارتکاب جرم مستقیم به پلیس مراجعه می‌کند، یا پس از طرح شکایت نزد دادستان و اطلاع مقامات از آن^۸، دادستان یا مقام تحقیق، شکایت را که اغلب به صورت مکانیزه و بدون حضور شاکی ثبت می‌شود، به ضابطان دادگستری ارجاع می‌دهد تا نسبت به بررسی ادعا و گردآوری ادله اقدام نمایند. به این ترتیب چه در مرحله کشف جرم و چه بعد از طرح شکایت، حتی تا اخذ آخرین دفاع توسط مقامات تحقیق، امکان همکاری و استفاده گسترده از ظرفیت پلیس در تحقیقات جنایی فراهم است. این مداخله پلیس تا انتهای تحقیقات مقدماتی ایجاب می‌نماید که بزه‌دیده از امتیازات قانونی و طبیعی برخوردار بوده و در فرایندی مشارکت‌زا، اقدام به پیگیری شکایت نماید؛ بنابراین فرضیه پژوهش بر این مبنا استوار است که امکان مشارکت جدی و حداکثری بزه‌دیده در مرحله پلیسی وجود دارد.

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ کوشیده است با شناسایی معیارهای دادرسی منصفانه، گام‌های مؤثری در راستای حمایت از منافع و حقوق بزه‌دیده بردارد. به این منظور اقدام به تصویب فصلی با عنوان «ضابطان دادگستری و تکالیف آنان» نموده و ضمن پیش‌بینی وظایف مختلف آنها در قبال بزه‌دیده، گام مهمی در راستای تضمین منافع شاکی و تقویت حقوق او برداشته است. با این همه تا مطلوب شدن وضعیت بزه‌دیده فاصله زیادی وجود دارد، زیرا در رویه فعلی پلیس، قربانیان جرایم با چالش‌های جدی روبه‌رو هستند. این چالش‌ها، گاهی حاصل مسکوت ماندن حقوق پیش‌بینی شده در قانون آیین دادرسی کیفری و نبود ضمانت اجرای قانونی یا عدم اجرای دقیق و بازدارنده ضمانت اجرا توسط مقامات قضایی است و در موارد عدیده‌ای ناشی از فقدان حمایت‌ها و ابتکارات قانونی است.

این پژوهش با رویکرد میدانی و با روش توصیفی-تحلیلی، درصدد شناسایی مهم‌ترین چالش‌های فراروی مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی است، تا از رهگذر شناسایی چالش‌ها، راهبردهای مؤثری در راستای مشارکت فعال بزه‌دیده در فرایند تحقیقات پلیسی و کاستن از خلأهای موجود ارائه گردد. در ارتباط با مشارکت بزه‌دیده در فرایند دادرسی کیفری، پژوهش‌های مرتبطی انجام گرفته است که اغلب مبتنی بر ادبیات نظری و فاقد رویکرد میدانی و کاربردی با محوریت مرحله پلیسی است. از جمله شیری در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش و جایگاه بزه‌دیده در حقوق تحقیقات جنایی»، رابجیان اصل در مقاله «بزه‌دیدگان؛ حقوق و حمایت‌های بایسته» و مؤذن‌زادگان در پژوهشی با عنوان «خدمات اولیه نظام عدالت به بزه‌دیده در پرتو حضور پلیس» به برخی از جنبه‌های مشارکت توجه داشته‌اند، لیکن در

۸. بنگرید به مواد ۱۱ و ۱۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲.

هیچ پژوهشی به‌طور مجزا با تأکید بر مرحله پلیسی، چالش‌های میدانی و عملی بزه‌دیده مورد بررسی قرار نگرفته است. از این رو ساختار تحقیق در دو بخش سامان داده شده است. در بخش نخست، از چالش‌های حقوقی مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی سخن به میان آمده است و در بخش دوم، چالش‌های فراحقوقی به تصویر کشیده شده است.

۱- چالش‌های حقوقی

مطالعه تاریخ حقوق کیفری و جرم‌شناسی نشان می‌دهد که بزه‌دیدگان جرایم، مورد توجه کمتری نسبت به بزه‌کاران بوده‌اند. شکل‌گیری شاخه جدید جرم‌شناسی با عنوان «بزه‌دیده‌شناسی» موجب شد تا بزه‌دیده از یک سو به‌عنوان عاملی برای وقوع جرم (بزه‌دیده‌شناسی اولیه)^۹ و از سوی دیگر به‌عنوان موضوعی که لازم است مورد حمایت قرار گرفته و خساراتش جبران شود (بزه‌دیده‌شناسی حمایتی)^{۱۰} مورد توجه قرار گیرد. مطالعه چالش‌های حقوقی^{۱۱} پیش روی مشارکت بزه‌دیده در فرایند پلیسی واجد اهمیت فراوان در بهسازی بسترهای لازم برای نقش‌آفرینی آن است. از این رو مهم‌ترین چالش‌های حقوقی مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی بررسی می‌شود.

۱-۱- فقدان سازکار آگاهی‌بخشی و معاضدتی

یکی از علل عدم مشارکت بزه‌دیده در تحقیقات پلیسی، عدم آگاهی مناسب بزه‌دیده از روند و ساختار تعقیب کیفری و همچنین حقوقی است که بزه‌دیده در مرحله پلیسی داراست. اصل اطلاع‌رسانی به بزه‌دیده شامل آگاهی یافتن از حقوق خویش نیز است.^{۱۲} آنچه امروزه از ساختار پلیس با مراجعه به کلانتری و پلیس‌های تخصصی دریافت می‌گردد، آن است که در اغلب مراجع انتظامی، فقدان ساختاری جهت اطلاع‌رسانی و آگاهی به بزه‌دیده، محسوس و قابل مشاهده است.

ماده ۶ قانون آیین دادرسی کیفری، آگاهی‌بخشی به بزه‌دیده را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کنشگران پرونده کیفری در تمامی مراحل کیفری از جمله مرحله پلیسی به رسمیت شناخته است. به عبارتی داشتن حق از نگاه سیاست جنایی تقنینی کافی نیست، بلکه دانستن وجود این حق^{۱۳} و ایجاد سازکار اساسی

9. Primary Victimology

10. Supportive Victimology

11. Legal Challenges

۱۲. عباس تدین و زینب باقری‌نژاد، «هستی‌شناسی اصول بنیادین دادرسی کیفری»، پژوهش حقوق کیفری، ۹، ۳۳ (۱۳۹۹)، ۳۴۱.

۱۳. علی خالقی، نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری (تهران: پژوهشکده حقوق شهر دانش، ۱۴۰۲)، ۳۶.

برای تضمین آن هم لازم است. این ماده از حیث اینکه مقامات قضایی موظف به اطلاع‌رسانی هستند یا مقامات پلیسی، واجد ابهام از نگاه متولیان نظام عدالت کیفری است؛ استنباط مقامات انتظامی بر مدار تکلیف مرجع قضایی است، حال آنکه به باور نگارندگان از یک سو با توجه به اینکه مرحله کشف جرم از وظایف ضابطان دادگستری بوده، این مهم نیز شایسته توجه آنهاست. ایجاد سازکار اطلاع‌رسانی در مراجع انتظامی از آن رو اهمیت دارد که این مقامات از آغاز با دغدغه و نیازهای بزه‌دیده، درگیر هستند. از سوی دیگر مقامات قضایی با محوریت دادستان نمی‌توانند در برابر این مهم بی‌تفاوت باشند، چراکه به موجب مواد ۲۸، ۳۰ و ۳۲ قانون آیین دادرسی کیفری، این مقامات واجد تکالیف نظارت و ریاست بر ضابطان دادگستری هستند و باید ضمن ارائه آموزش، بر ایجاد سازکارهای تأمین حقوق بزه‌دیده در مراجع انتظامی بی‌توجه نباشند. در تأیید این دیدگاه می‌توان به مواد ۷ و ۳۸ قانون اخیر توجه داشت. در ماده ۷ چنین آمده است: «در تمام مراحل دادرسی کیفری، رعایت حقوق شهروندی مقرر در «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵» از سوی تمام مقامات قضایی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرایند دادرسی مداخله دارند، الزامی است...». نص صریح ماده ۳۸ نیز پلیس را موظف به بهره‌مندی بزه‌دیده از خدمات مشاوره‌ای و معاضدت حقوقی که مستلزم ایجاد ساختار و سازکار آن می‌باشد، نموده است. بر این اساس مقامات قضایی و انتظامی نمی‌توانند نسبت به ایجاد سازکار آگاهی‌بخشی و تضمین آن بی‌تفاوت بوده و هر یک آن را وظیفه دیگری تلقی نموده و از اجرای آن شانه خالی کنند.^{۱۴}

وجود ساختار و سازکار اطلاع‌رسانی و معاضدت از دو جنبه حائز اهمیت فراوان است. آگاهی بزه‌دیده نسبت به حقوق قانونی خویش از یک سو و جلوگیری از نادیده انگاری آن حقوق توسط پلیس از سوی دیگر، موجب می‌گردد که بسیاری از آسیب‌هایی که در موارد آتی بدان پرداخته خواهد شد، مرتفع گردد. بزه‌دیدگانی که بدین سان توسط مقامات قانونی در جریان حقوق خود قرار می‌گیرند، فرایند عدالت کیفری را منصفانه تلقی کرده و این امر بیانگر آن است که مقامات عدالت کیفری آنان را از دایره توجه خویش خارج نساخته‌اند.^{۱۵} راهبرد اساسی رفع این چالش، ورود جدی دادستان‌های هر حوزه جهت ایجاد واحد

۱۴. تبصره ۲ ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری به نحو صریح و توأمان، پلیس و مقامات قضایی را مکلف به اطلاع‌رسانی پیرامون حمایت سازمان‌های مردم‌نهاد از بزه‌دیدگان کرده است. در این تبصره آمده است: «ضابطان دادگستری و مقامات قضایی مکلف‌اند بزه‌دیدگان جرایم موضوع این ماده را از کمک سازمان‌های مردم‌نهاد مربوطه، آگاه کنند».

۱۵. امیرحمزه زینالی و محمدباقر مقدسی، «حق بزه‌دیده بر امنیت اطلاع‌رسانی در فرایند کیفری»، تحقیقات حقوقی، ۵۷ (۱۳۹۱)، ۲۳۷.

مشاوره‌ای و سازکار آگاهی‌بخشی در کلانتری، پاسگاه و پلیس‌های تخصصی و نظارت مستمر و بسیار بر فرایند اطلاع‌رسانی است. این راهکار باید به‌عنوان شاخص ارزیابی عملکرد دادستان‌ها، در زمان بازرسی قضایی و حقوق شهروندی که امروزه توسط مسئولان عالی دستگاه قضایی مرسوم است،^{۱۶} باشد. ناگفته نماند که نگارنده ردیف دوم، با ملاحظه میدانی برخی از کلانتری‌ها، بخشی تحت عنوان «واحد مشاوره یا مددکاری»^{۱۷} رؤیت نمود که ضمن مصاحبه با اعضای آن که اغلب از مأموران نیروی انتظامی نیستند، هدف از تشکیل این واحد را تنها سعی در سازش و اصلاح ذات‌البین دانستند.

ذکر این نکته ضروری است که برخی از سازکارهای معاضدتی همچون حق بزه‌دیده در تقاضای تعیین وکیل، لازم و نیازمند ابتکار و اصلاح قانونی و به رسمیت شناختن این حق در مرحله پلیسی است. قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در تبصره ذیل ماده ۳۴۷، به اختیار و توانایی تعیین وکیل توسط دادگاه در مرحله رسیدگی توجه نموده است، اما این حکم را به‌صراحت به مراحل تحقیقات مقدماتی یا اقدامات پلیسی تسری نداده است.

شناسایی این حق برای بزه‌دیده در مرحله پلیسی از آن رو واجد اهمیت بی‌شمار است که ارتباط برخی از بزه‌دیدگان آسیب‌دیده یا قربانیان کودک و نوجوان و یا زنان بزه‌دیده با پلیس در همان لحظات ابتدایی بعد از وقوع جرم، می‌تواند به تعمیق آسیب وارده به آنها منجر شود. حضور وکیل و نقش فعال وی در مرحله پلیسی که همراه با ارتباط مؤثر او با بزه‌دیده نیز است، سودبخش برای پلیس بوده و سبب جلوگیری از سرزنش بزه‌دیده یا تعمیق صدمات وارده به او در مرحله پلیسی است. پیشنهاد آن است که علی‌رغم عدم تصریح قانونی، ضمن تعامل و هم‌اندیشی دادگستری کل استان‌ها با کانون وکلای دادگستری یا مرکز وکلای قوه قضائیه، وکلای معاضدتی یا تسخیری که خواهان همکاری و تمایل با این‌گونه بزه‌دیدگان هستند، شناسایی نموده و پلیس در فرایندی نظارتی به‌منظور جلوگیری از سوءاستفاده، این‌گونه وکلای را به بزه‌دیدگان یا ولی آنها معرفی نماید. در این راستا پلیس مکلف است که بزه‌دیدگان اطفال و نوجوان و زنان قربانی را از مفاد ماده ۶۶ قانون مذکور و مساعدت سازمان‌های مردم‌نهاد^{۱۸} آگاه نموده و سازکار

۱۶. ماده ۲۸ آیین‌نامه نحوه بازرسی، نظارت و ارزشیابی رفتار و عملکرد قضات مصوب ۱۳۹۲: «رؤسای کل دادگستری‌ها نیز مکلف‌اند به‌عنوان نمایندگان قوه قضائیه در استان‌ها در راستای وظیفه مدیریتی و نظارتی و به‌منظور حسن تمشیت امور در واحدها و حوزه‌های قضایی خود هیئت نظارت و بازرسی استانی تشکیل دهند. هیئت مزبور در طول سال و به‌تدریج همه واحدهای قضایی استان را مورد بازرسی قرار می‌دهد. رئیس کل دادگستری استان نتایج بررسی و ارزیابی هیئت درباره عملکرد قضات و وضعیت واحدهای قضایی مورد بازرسی را در فواصل زمانی معین به معاونت گزارش می‌دهد».

17. Counseling Unit or Helper Unit

18. Non Governmental Organization

تأمین این حق را فراهم نماید.^{۱۹}

۱-۲- ضرورت پذیرش شکایت

پلیس باید نیازهای بزه‌دیده را درک و به آن پاسخ دهد، از این رو نقش مهم و تأثیرگذاری بر مشارکت او خواهد داشت. امروزه فرایند کیفری به یک مرحله پیش از تعقیب کیفری، یعنی تحقیقات پلیسی توسعه یافته است.^{۲۰} از آنجا که دادخواهی حق مسلم هر فرد است (اصل ۳۵ قانون اساسی)، ضابطان دادگستری همچون مقامات دادسرا، مکلف‌اند شکایت کتبی و شفاهی را همه وقت قبول نمایند. این وظیفه قابل تعطیلی نیست و یکی از مؤلفه‌های تضمین منافع بزه‌دیده، اخذ شکایت او در سریع‌ترین زمان ممکن و بلافاصله بعد از وقوع جرم و بزه‌دیدگی است. امروزه به دلایل مختلف از جمله کمبود نیروی انسانی و تجهیزات ساختاری و سازمانی، پلیس حتی در جرایم مشهود نمی‌تواند در صحنه جرم و محل ورود آسیب به بزه‌دیده حضور یابد و به تکالیف خویش در قبال این جرایم بپردازد. شمار قابل توجهی از بزه‌دیدگان در جریان تحقیقات جنایی و در برابر مقامات تعقیب، تحقیق و رسیدگی، از بی‌اعتنایی به شکایت‌ها و خواسته‌هایشان در مرحله پلیسی اظهار گالایه می‌نمایند. در موارد بی‌شماری که در برخی حوزه‌ها به امری معمول تبدیل گشته است، علی‌رغم گزارش بزه‌دیده در صحنه، وی با عدم حضور پلیس روبه‌رو می‌گردد. در این موارد بزه‌دیده ناچار به حضور در کلانتری می‌شود، اگرچه تکلیف مقرر برای ضابطان دادگستری مبنی بر اخذ شکایت کتبی و شفاهی در ماده ۳۷ قانون آیین دادرسی کیفری به نحو تمام‌وقت پیش‌بینی گردیده است،^{۲۱} در وضعیت فعلی نه‌تنها شکایتی تنظیم نمی‌گردد که شاکی یا بزه‌دیده به دفتر خدمات الکترونیک قضایی سوق داده می‌شود. این بی‌توجهی پلیس، به‌عنوان ابتدایی‌ترین نهادی که در معرض خواسته‌های بزه‌دیده است، باعث بی‌اعتمادی و در موارد فراوانی موجب عدم پیگیری بزه‌دیده است.

اهمیت توجه به بزه‌دیده با اخذ شکایت، در برخی جرایم دوچندان است. در جرایم جنسی به‌عنف که بزه‌دیده با ورود آسیب جدی و شدید روحی روبه‌رو است، عدم اخذ شکایت و معرفی بزه‌دیده به پزشکی قانونی می‌تواند لطمات جبران‌ناپذیری به وی وارد نموده و او را با بزه‌دیدگی ثانویه^{۲۲} مواجه کند؛ بنابراین

۱۹. این تبصره مقرر می‌دارد: «ضابطان دادگستری و مقامات قضایی مکلف‌اند بزه‌دیدگان جرایم موضوع این ماده را از کمک سازمان‌های مردم‌نهاد مربوطه، آگاه کنند».

20. Christine Lazerges, "le renforcement de la presumption d'innocence et droits des victims", *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1(2001), 70.

۲۱. این ترک فعل به‌موجب ماده ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری با انفصال سه ماه تا یک سال از خدمات دولتی همراه است.

22. Secondary Injury

نگارندگان با انفعال ضابطان در این حوزه و استدلال برخی حقوق دانان مبنی بر عدم ورود مطلق به جرایم منافی عفت موافق نیستند،^{۲۳} زیرا اقدام مورد انتظار بزه‌دیده در این گونه جرایم، تأمینی بوده (نه تعقیبی و تحقیقی) و عدم اقدام به‌موقع، آسیب فراوانی به تحقیقات بعدی و ادله موجود وارد می‌کند.^{۲۴} اگر قرار است نظام عدالت کیفری برای حمایت از بزه‌دیدگان بعضی از جرایم که نیاز به مداخله فوری دارند، اقدام کند، این پلیس است که باید نسبت به رفع نیاز و خواسته فوری ناشی از بزه‌دیدگی شاکیان اقدام کند، چراکه اولین و بدیهی‌ترین وظیفه ضابط در مقابل بزه‌دیده، استماع شکایت او است.^{۲۵} اهمیت این موضوع تا اندازه‌ای است که در اسناد بین‌المللی نیز مورد توجه اندیشمندان عرصه جرم‌شناسی قرار گرفته است چنان‌که می‌توان به اسنادی همچون «اصول بنیادی عدالت برای بزه‌دیدگان و قربانیان سوءاستفاده از قدرت»^{۲۶} اشاره نمود.

امروزه رویکرد پلیس در اخذ شکایت از بزه‌دیده و پیگیری آن حسب نوع جرایم متفاوت است. به‌طور مثال در بزه سرقت، به‌محض ارتکاب جرم، حضور یا عدم حضور پلیس در صحنه جرم بسته به نوع مال برده‌شده و کیفیت سرقت دارد. با حضور پلیس در صحنه جرم یا مراجعه شاکی نزد آنان، نخستین پرسشی که مطرح می‌شود شناسایی و معرفی متهم و احراز هویت او از سوی بزه‌دیده است. در غیر این صورت صرفاً گزارشی تنظیم شده و شاکی به زمان دیگری حواله داده می‌شود تا در صورت دستگیری متهم و اقرار احتمالی او به ارتکاب سرقت، موضوع پیگیری گردد.^{۲۸} در بسیاری از موارد اساساً این شکایت و اعلام جرم به مقامات قضایی گزارش نمی‌شود و گاهی در برخی حوزه‌ها ضمن هماهنگی با مقامات تعقیب، این شکایت در بایگانی مرجع انتظامی نگهداری می‌شود تا زمانی که سارقی دستگیر و بدان اقرار نماید. نمونه دیگر در بزه احراق و تخریب اموال، بزه‌دیده ضمن مراجعه به کالانتري، با ارشاد عدم پیگیری با توجه به مال از دست‌رفته موضوع این جرایم روبه‌رو می‌شود.

۲۳. نک: جواد طهماسبی، آیین دادرسی کیفری ۱ (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۸)، ۱۴۳.

۲۴. این گونه اقدام تأمینی در جرایم اطفال که تحقیقات مقدماتی آنها با طرح مستقیم پرونده، بر عهده مقامات دادگاه است و ضابطان از مداخله تحقیقی منع شده‌اند، بر اساس تبصره ۲ ماده ۲۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری پیش‌بینی گردیده است.

۲۵. ابراهیم رجبی، «درمانگاه بزه‌دیده و بزه‌دیدگی و نقش پلیس در آن»، مجله دانش انتظامی، ۱۲، ۱ (۱۳۸۸)، ۲۱.

۲۶. یوسفی، پیشین، ۸۳.

27. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

۲۸. نمونه فرض اخیر، پرونده موجود در شعبه ششم بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب بندرعباس در سال ۱۴۰۰ موضوع شکایت م.ق است که این رویه نانوشته در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ در دادسرای عمومی و انقلاب شیراز نیز اجرامی گردیده است.

راهکار مرتفع شدن این چالش، بازگشت پلیس به اجرای تکالیف مقرر در مواد ۳۷، ۴۴، ۴۵ و ۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری است. در صورت سهل‌انگاری ضمن اعلام جرم دادستان با مأموران خاطی وفق ماده ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری برخورد شود. با این همه تنها اعلام جرم کفایت نمی‌کند، چه آنکه در رویه قضایی در مواردی علیه مأموران اعلام جرم می‌گردد، ولی به محض اعلام و با حضور مأمور نزد مقام قضایی از پیگیری آن خودداری می‌شود و پرونده با این توجیه که مقام قضایی صرفاً به دنبال اصلاح رویکرد است، با قرار منع تعقیب مواجه می‌گردد، حال آنکه نه رویکردی اصلاح می‌شود و نه بازدارندگی ایجاد می‌گردد.^{۲۹} بدین ترتیب دادستان باید تا زمان قطعیت دادنامه، تعقیب دعوی عمومی را ادامه داده و در صورتی که دادنامه صادره، منافع عمومی و بزه‌دیدگان را تأمین ننموده و بازدارندگی لازم ایجاد نکرده است، به آن اعتراض نماید.

۱-۳- بی‌توجهی در برابر زیان وارده به بزه‌دیده در گزارش نهایی

از ملزومات اعتبار بخشیدن به زیان‌دیده و به رسمیت شمردن کرامت آن، حق جبران خسارت است. شاکی می‌تواند جبران تمام ضرر و زیان‌های مادی و معنوی و منافع ممکن‌الحصول ناشی از جرم را درخواست نماید.^{۳۰} این امر امروزه در کنوانسیون‌های مهم بین‌المللی مورد اشاره قرار گرفته است که از آن جمله می‌توان به کنوانسیون ۱۹۸۳ ناظر بر جبران خسارت از بزه‌دیدگان جرایم خشونت‌بار، کنوانسیون ۱۹۷۰ راجع به بازگرداندن اطفال و سرانجام، کنوانسیون مربوط به حمایت از اطفال در مقابل جرایم جنسی اشاره کرد.^{۳۱} یکی از چالش‌هایی که بزه‌دیده در طی فرایند پلیسی با آن روبه‌رو است، ابتلای عموم مراجع انتظامی اعم از کلانتری، پاسگاه و پلیس‌های تخصصی به عدم درج زیان وارده به این کنشگر در گزارش نهایی ارسالی نزد مقامات دادرسی است.^{۳۲} ترک فعلی اساسی و متداول که همواره و روزانه تمامی مقامات قضایی را شاهد آن می‌نماید. به‌یقین می‌توان گفت این آسیب، در تمامی مراجع قضایی و فراروی تمامی مقامات آن به نحو لحظه‌ای وجود دارد، ولی سازکاری به‌منظور تغییر این رویکرد اشتباه رؤیت نمی‌گردد.

۲۹. به‌عنوان نمونه، پرونده شماره ۱۱۲۸۶۹۷۶/۱۴۰۲۱۲۳۹۰۰ شعبه ۱۵ بازپرسی دادرسی عمومی و انقلاب شیراز.

۳۰. ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲.

۳۱. ژان پرادل، گنرت کورستنز و گرت فرملن، حقوق کیفری شورای اروپا، ترجمه محمد آشوری (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۳)، ۳۰۳.

۳۲. نک: ماده ۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری و نظریه مشورتی شماره ۷/۹۴/۲۸۰۳ مورخ ۱۳/۱۰/۱۳۹۴ اداره حقوقی قوه قضائیه.

از ابتکارات قانونگذار در ماده ۳۹ قانون آیین دادرسی کیفری، پیش‌بینی الزام برای پلیس جهت ذکر ضرر و زیان وارده به شاکی در گزارش خود است. این ترک فعل به موجب ماده ۶۳ همین قانون، مأموران انتظامی دخیل را سزاوار مجازات می‌نماید.^{۳۳} بنابراین نظر به مواد پیش گفته و به موجب مواد ۲ و ۳۶ قانون اخیر، از آنجا که ضابطین تابع اجرای دقیق و محدود اصل قانونی بودن دادرسی هستند، عدم رعایت این اصل مهم، گزارش آنها را از حیث عدم رعایت ضوابط و مقررات قانونی مخدوش می‌نماید.^{۳۴} با وجود این کمتر دادستان و دیگر مقامات قضایی به این امر شایع توجه نموده و رویه با همان وضعیت سابق و قبل از قانون مذکور، ادامه می‌یابد. در خصوص عدم درج این مهم، با برخی از رؤسای کلانتری‌ها مصاحبه گردید؛ استدلال آنها بر اساس همین ماده، عدم اشاره شاکی به درج آن در گزارش است. این گفتار از حیث استدلال مخدوش و مبتنی بر توجیه‌نمایی است، زیرا بزه‌دیدگان از مأموران انتظار دارند که نسبت به حقوق و نیازهای آنها پیگیر و علاقه‌مند باشند و همواره ارتباط و تبادل اطلاعات پیرامون چگونگی جریان پرونده را با آنان برقرار و حفظ نمایند. از سویی ماده اخیر، تکلیف را بر عهده پلیس قرار داده است؛ بی‌تردید چنانچه مأموران بر اساس ماده ۳۸ قانون مال‌الذکر، شاکی را آگاه به حق مطالبه خسارت نمایند، اغلب آنها خواهان جبران ضرر و زیان خویش هستند.

شعبه ۱۵ بازپرسی دادرسی عمومی و انقلاب شیراز به‌عنوان شعبه ویژه رسیدگی به جرایم مأموران نیروی انتظامی، تاکنون با گزارشی از حیث اعلام جرم بر اساس ترک فعل مقرر در ماده ۳۹ قانون آیین دادرسی کیفری مواجه نگردیده است. با بازپرس این شعبه توسط نگارنده ردیف دوم مصاحبه گردید؛ ایشان به‌عنوان مشارکت‌کننده در این پژوهش بیان می‌دارد: «عموم همکاران قضایی چنانچه اعلام جرم می‌نمایند، گزارش آنها در خصوص عدم اجرای دستورات قضایی در مهلت تعیینی است، در خصوص ماده ۳۹ و برخی از مواد مشابه، تاکنون اعلام جرمی برای من ارسال نشده است».^{۳۵}

پیشنهاد می‌شود که مأموران پلیس نه تنها حق مطالبه جبران خسارت را به بزه‌دیدگان تفهیم نموده، بلکه به تقاضای بزه‌دیده در گزارش نهایی تصریح نمایند. در راستای تکمیل تکلیف اعطای آگاهی به قربانیان برای جبران خسارت و درج آن در گزارش، در جرایم عمدی و خشونت‌بار یا صدمات بدنی

۳۳. هادی رستمی، آیین دادرسی کیفری (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶)، ۸۶.

۳۴. زینب باقری‌نژاد، اصول آیین دادرسی کیفری (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۴)، ۲۱۰-۲۱۱.

۳۵. هشت پرونده در این شعبه مورد مطالعه نگارنده ردیف دوم قرار گرفت که حکایت از صحت ادعای مشارکت‌کننده دارد. عموم این پرونده‌ها با گزارش مقامات تحقیق بوده که به جهت عدم اجرای دستورات قضایی در مهلت تعیین شده علیه مأموران پلیس اعلام جرم گردیده است. یکی از پرونده‌ها موضوع اتهامی مأمور م.ع این شعبه در سال ۱۴۰۱ است.

غیرعمدی ناشی از بی‌احتیاطی در امر رانندگی که متهمان آن علی‌رغم اقدامات مقتضی برای شناسایی و دستگیری، ناشناس هستند، پلیس می‌تواند بزه‌دیده را از حق دریافت دیه از بیت‌المال یا صندوق تأمین خسارات بدنی به‌موجب مواد ۴۳۵، ۴۷۴، ۴۷۵ و ۴۷۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و ماده ۲۱ قانون بیمه اجباری خسارات وارده‌شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵ آگاه سازد.^{۳۶} به‌موجب مواد ۳۱ الی ۳۴ قانون اخیر، برای بزه‌دیدگانی که به لحاظ مالی تمکن لازم ندارند، پلیس می‌تواند پیشنهاد دریافت دیه یا بخشی از آن را بدون حکم قضایی مطرح نمایند.

۱-۴- لزوم معرفی به پزشکی قانونی یا پرهیز از تأخیر ناموجه در معرفی

در پهنه قانون آیین دادرسی کیفری، جمع‌آوری و تحصیل ادله بر عهده ضابطان دادگستری و مقامات قضایی گذاشته شده است،^{۳۷} اما در حقیقت شاکی نیز برای پشتیبانی و تقویت وضعیت خود و اثبات ادعای مورد نظر، به گردآوری و کسب اسناد و مدارک مثبت ادعا می‌پردازد. در این راستا مقامات انتظامی و قضایی باید زمینه‌های تحصیل و ارائه ادله را جهت اجرای ماده ۱۵ قانون مذکور^{۳۸} برای بزه‌دیده فراهم آورند. در جرایم مشهود که شاکی با ایراد صدمات بدنی اعم از عمدی و غیرعمدی روبه‌رو شده است، خواسته ابتدایی او معرفی به پزشکی قانونی^{۳۹} است. در عمل مراکز پزشکی قانونی، مراجعه ابتدا به ساکن بزه‌دیده بدون معرفی نامه از سوی مقامات قضایی و انتظامی را نمی‌پذیرند. شاکی ضمن مراجعه به پلیس با این گفته مواجه می‌شود که برای معرفی به پزشکی قانونی باید دستور قضایی باشد؛ به این ترتیب از معرفی بزه‌دیده خودداری و آن را موکول به طرح شکایت از طریق دفتر خدمات الکترونیک قضایی^{۴۰} و سپس مراجعه به دادسرا و اخذ دستور می‌نمایند. این امر به‌ویژه در ساعات غیراداری و روزهای تعطیل از آن حیث برجسته و واجد اهمیت بیشتری می‌گردد که تأخیر در معرفی می‌تواند موجب از بین رفتن

۳۶. همچنین مأموران پلیس می‌توانند به تفهیم حق مندرج در ماده ۵ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن بپردازند. این ماده مقرر می‌دارد: «در کلیه موارد مذکور در این قانون، مرتکب علاوه بر جبران خسارت‌های مقرر در ماده (۱۴) قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۴، ملزم به پرداخت هزینه‌های درمان بزه‌دیده می‌باشد. در صورتی که مرتکب با تشخیص قاضی رسیدگی‌کننده متمکن از پرداخت هزینه‌های درمان نباشد، هزینه‌های مربوطه از محل صندوق تأمین خسارت‌های بدنی پرداخت می‌شود».

37. Serge Guinchard and Jacques Buisson, *Procédure pénale*, 4th ed. (Paris: Litec, 2008), 398.

۳۸. این ماده مقرر می‌دارد: «پس از آن‌که متهم تحت تعقیب قرار گرفت، زیان‌دیده از جرم می‌تواند تصویر یا رونوشت مصدق تمام ادله و مدارک خود را جهت پیوست به پرونده به مرجع تعقیب تسلیم کند...».

39. Forensic Medicine

40. Office of Judicial Electronic Services

برخی از آثار جراحات و کبودی‌ها شود. در صورتی که بزه‌دیده دچار صدمات شدید گردیده و مدت‌ها در بیمارستان بستری می‌شود، نبود سازکار جهت تنظیم صورت‌جلسه جراحات وی می‌تواند موجبات تضییع حقوق او را فراهم نماید. مأموران نیروی انتظامی در این موارد گاهی جهت بررسی ابعاد موضوع و چگونگی رخداد آن و صورت‌جلسه وضعیت کلی جسمانی بزه‌دیده به بیمارستان مراجعه می‌نمایند، ولی اغلب صورت‌جلسات آنها فاقد تعیین یا اشاره مبسوط به صدمات ایرادی است. به‌عنوان نمونه می‌توان به پرونده موضوع شکایت ع.ب. مطرح‌شده در شعبه پنجم بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب کرمانشاه در سال ۱۴۰۱ اشاره نمود که شاکی علی‌رغم بستری و بیهوشی یک‌ماهه در بیمارستان، حسب ادعای وی بسیاری از کبودی‌ها و جراحات خفیف او محو گردیده و با ارائه تصاویر اولیه اخذشده توسط بستگان خویش، مدعی ارتباط آن با رفتار ارتكابی متهم است. در این پرونده مجنی‌علیه ادعا نموده که مأموران حاضر در بیمارستان تنها به درج صدمات وارده به سر وی در صورت‌مجلس اکتفا نموده‌اند.

تأخیر در معرفی به پزشکی قانونی، بزه‌دیده را با آسیب‌های دیگری مواجه می‌نماید. در مواردی پزشکی قانونی قادر به تشخیص صدمات و ارتباط آن با نزاع نیست؛ در این موارد ممکن است شکایت شاکی با توجه به وجود ابهام به کلی با قرار منع تعقیب مواجه گردد.^{۴۱} در فرض دیگر نسبت به بزه‌دیدگان جرایم جنسی توأم با عنف و اکراه، معرفی به‌موقع می‌تواند از امحای آثار جرم با نمونه‌برداری به‌موقع جلوگیری نماید. به‌عنوان راهکار، در این موارد هماهنگی به‌موقع پلیس با قاضی کشیک جهت معرفی بزه‌دیده به پزشکی قانونی می‌تواند از ورود ضرر مضاعف به بزه‌دیده جلوگیری نماید. در صورتی که به قاضی کشیک دسترسی نباشد، پلیس باید در صورت‌جلسه تنظیم‌شده به نحو دقیق، جراحات وارده را در صورت‌مجلس ذکر و برای شاکی قرائت نموده و شاکی را ارشاد به تهیه تصاویر از جراحات تا زمان معرفی به پزشکی قانونی نماید. دادستان در دوره‌های آموزشی مستمر خویش،^{۴۲} باید این موارد را آموزش داده تا گزارشی درخور به‌منظور جلوگیری از تضییع حقوق بزه‌دیده و سوءاستفاده بعدی متهم^{۴۳} تنظیم گردد.

۴۱. مصداق آن، پرونده موضوع شکایت ج.ص. مطروحه در شعبه اول بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب فیروزآباد در سال ۱۳۹۹ است که تأخیر در معرفی به پزشکی قانونی و ذکر عدم امکان تعیین ارتباط صدمات با منازعه در نظریه این مرکز، منجر به عدم پذیرش مقام تحقیق و صدور قرار منع تعقیب به شماره ۹۸۰۹۰۰۷۱۷۸۶۰۰۱۰۷ گردیده است.

۴۲. تبصره ۱ ماده ۳۰ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲: «دادستان مکلف است به‌طور مستمر دوره‌های آموزشی حین خدمت را جهت کسب مهارت‌های لازم و ایفای وظایف قانونی برای ضابطان دادگستری برگزار نماید».

۴۳. در عمل در پرونده‌های بی‌شماری، دفاعیات متهمان بر مدار تاریخ نظریه پزشکی قانونی و تأخیر در مراجعه بزه‌دیده به این مراکز است، حال آنکه در واقع تأخیر شاکی حاصل از کوتاهی در معرفی به‌موقع توسط پلیس است.

۱-۵- تأمین آموزش و مهارت به‌منظور درک بزه‌دیده

برنامه‌های آموزشی برای مأموران پلیس در زمینه موضوع‌های مربوط به بزه‌دیده باید بر آگاهی از نیازهای بزه‌دیدگان و همدردی با آنان تأکید کند. رفتار با بزه‌دیدگان به شیوه‌ای حساس‌تر و همدردانه‌تر، همراه با تضمین این مسئله که اطلاعات بیشتری فراهم می‌شود و بزه‌دیده تمایل بیشتری داشته و بهتر می‌تواند به‌منزله یک گواه در نظام قضایی درگیر شود، به‌گونه‌ای اجتناب‌ناپذیر به نیروی پلیس در انجام بهتر وظیفه خود کمک می‌کند.^{۴۴} از نظر تاریخی به نیروی پلیس آموزش کافی در زمینه تأثیر جرم خشونت‌بار بر بزه‌دیدگان و شیوه‌های تضمین این مسئله که بزه‌دیدگان از حقوق خود آگاه شده و به مرکز خدمت‌رسانی اساسی ارجاع داده می‌شوند، داده نشده است. در نتیجه نیروی پلیس کم آموزش دیده، هنگام برخورد با بزه‌دیدگانی که از نظر عاطفی پریشان شده‌اند، اغلب حساسیت اندکی داشته‌اند که این امر به رضایت‌مندی بزه‌دیده آسیب رسانده و اعتماد بزه‌دیدگان و تمایل آنها به مشارکت در فرایند عدالت کیفری را تحلیل برده است.^{۴۵}

با ملاحظه برنامه‌های پلیس در ایران مشاهده می‌گردد که این نیرو در حوزه تأمین آموزش و تخصص به‌منظور درک نیازهای بزه‌دیده و شناخت آسیب‌های وارده به آنها، فاقد کارآمدی است. تحصیل مهارت توسط پلیس هم نیازمند آموزش حقوقی و قضایی از ناحیه دادستان در راستای تکلیف مقرر در تبصره ۱ ماده ۳۰ قانون آیین دادرسی کیفری است و هم نیازمند ضرورت مداخله معاونت آموزشی و تحقیقاتی فراجا برای به‌کارگیری روان‌شناسان، روان‌کاوان و پزشکان و یا مؤسسات مرتبط در ارائه خدمات آموزشی و مهارتی به نیروی پلیس به‌منظور درک بزه‌دیدگان و آسیب‌ها و چگونگی ارتباط‌گیری با آنها است. مأموران پلیس باید آگاه باشند که نحوه مواجهه آنان با بزه‌دیدگان هر جرم به‌گونه‌ای نباشد که به تعمیق صدمات موجود، به‌ویژه آسیب‌های عاطفی بینجامد و موجب تحمیل خسارت مضاعف بر آنان گردد. خدمات پلیس‌محور کمک اساسی را برای بزه‌دیدگان فراهم می‌کند. این خدمات مداخله بحران در محل رویداد^{۴۶} و تأمین کمک پزشکی اورژانسی را در برمی‌گیرد. این کمک‌ها در برخی از جرایم برجسته‌تر است. به دیگر سخن برخی بزه‌دیدگان از حیث شخصیتی و یا نوع جرایم ارتکاب‌یافته نسبت به آنها، حساس‌تر از سایر قربانیان هستند. این بزه‌دیدگان که گاهی اطفال و نوجوانان، زنان و اشخاص دارای معلولیت

^{۴۴} معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه (مرکز مطالعات توسعه قضایی)، عدالت برای بزه‌دیدگان، ترجمه علی شایان (تهران: انتشارات سلسبیل، ۱۳۸۴)، ۱۲۱.

^{۴۵} همانجا

46. On-Site Crisis Intervention

جسمی و ذهنی هستند و گاهی نیز قربانی جرایم جنسی و خشونت‌آمیز قرار می‌گیرند، شایسته توجه بیشتر و ارائه خدمات اورژانسی پزشکی هستند.

تحول پلیس در مقوله درک نیازهای بزه‌دیده و جلوگیری از تعمیق آسیب‌های او، پیش از هر راهبرد دیگری نیازمند ابتکار قانونی و اصلاحات ساختاری است. قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ کوشیده است گام‌های مؤثری در راستای درک نیازهای بزه‌دیده و فوریت در رسیدگی به خواسته‌های او بدون درگیر شدن این کنشگر در فرایندها و تشریفات زمان‌بر پلیسی و دادسرا بردارد. در این حوزه با پیش‌بینی ماده ۳۰۶ قانون آیین دادرسی کیفری،^{۴۷} اعتبار در رسیدگی به خواسته‌های بزه‌دیده و قربانیان جرایم جنسی و منافی عفت را بر عهده دادگاه قرار داده است. با این حال نباید مرحله پلیسی که اولین فرایند در مواجهه با خواسته‌های بزه‌دیدگان است را نادیده گرفت. پلیس می‌تواند با اقدامات تأمینی و معرفی زود هنگام به پزشکی قانونی و ارجاع بزه‌دیده به مراکز روان‌شناسی و روان‌پزشکی از دامنه صدمات وارده بر قربانی به‌ویژه در لحظات اولیه پس از ارتکاب جرم بکاهد و موجب ایجاد آرامش در وی شود.^{۴۸} این راهبرد حتی بدون نصوص قانونی و ضمن انعقاد تفاهم‌نامه بین پلیس و مراکز مذکور، شدنی است.^{۴۹}

اگرچه گاهی در جرایم خشونت‌بار نیز برخی حمایت‌های قانونی و درمانی همچون تبصره ۱ ماده ۵ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن مصوب ۱۳۹۸ مدنظر قرار گرفته است،^{۵۰} ولی این ماده نیز محدود به تشخیص مقام قضایی است و پلیس نمی‌تواند از ظرفیت آن بهره گیرد. مطلوب آن است که این تدابیر حمایتی در مرحله پلیسی نیز اعمال شود و با آموزش مأموران انتظامی در زمینه شیوه برخورد با قربانیان، از تشخیص و تجربه آنان استفاده گردد. تا زمان ابتکارات قانونی باید به بزه‌دیده اطمینان خاطر داد که جامعه آنچه را روی داده است، محکوم می‌کند و اجتماع با وی همدردی می‌کند. این فرایند شامل اقداماتی نظیر اطمینان‌بخشی از سوی مأمور پلیس مسئول مبنی بر برخورداری بزه‌دیده از امنیت، ابراز تأسف مأمور از وقوع حادثه و در صورت اقتضا، تأکید بر این نکته

۴۷. این ماده مقرر می‌دارد: «به جرایم منافی عفت به‌طور مستقیم در دادگاه صالح رسیدگی می‌شود. تبصره - منظور از جرایم منافی عفت در این قانون، جرایم جنسی حدی، همچنین جرایم رابطه نامشروع تعزیری مانند تقبیل و مضاجعه است».

۴۸. معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، پیشین، ۱۲۲.

۴۹. برای نمونه در شماری از کشورها از جمله استرالیا، کانادا، فرانسه، انگلستان و ایالات متحده آمریکا، به نخستین نقطه تماس نظام عدالت کیفری با بزه‌دیده و نیز به مفهوم «کمک نخستین روانی» که طبق آن بزه‌دیده به‌منزله یک انسان و نه صرفاً یک منبع احتمالی دلیل رفتار می‌شود، توجه شده است. نک: همان، ۱۲۱.

۵۰. در این تبصره آمده است: «سازمان بهزیستی کشور مکلف است با تشخیص قاضی رسیدگی‌کننده، به بزه‌دیدگان موضوع این قانون خدمات روان‌شناختی، مددکاری و توان‌بخشی ارائه کند».

است که آنچه رخ داده ناشی از تقصیر بزه‌دیده نبوده، است.^{۵۱}

۱-۶- افشای هویت و محل اقامت بزه‌دیده

حق بر «حریم خصوصی»^{۵۲} یکی از مهم‌ترین حقوق شهروندی است که در اصل بیست و پنجم قانون اساسی مورد تأکید قرار گرفته است. هر شهروند حق دارد در پناه قانون از تجسس خودسرانه پلیس در حریم خصوصی خود در امان باشد. امروزه در اندیشه حقوقی ایران، به حفظ حریم خصوصی در فرایند کشف و تعقیب جرم توسط ضابطان دادگستری با تأکید بر متهم، به نحو گسترده‌ای پرداخته شده است ولی کمتر از حریم خصوصی بزه‌دیده، این چهره مدت‌ها فراموش شده فرایند کیفری، سخن به میان آمده است. این در حالی است که ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر^{۵۳} و ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^{۵۴} که ایران نیز به آن ملحق شده است، به نحو مطلق این حق را بدون هرگونه حق تحفظ یا شرط^{۵۵} پذیرفته است و مفاد آن بدون کم‌وکاست در حکم قانون داخلی است.^{۵۶} از نمودهای بارز حریم خصوصی، حریم مربوط به محل سکونت و اطلاعات بزه‌دیده است.^{۵۷} این حق که امروزه تحت عنوان «حق بر امنیت بزه‌دیده» به رسمیت شناخته شده است، از گذر منع افشای اطلاعات مربوط به هویت و محل اقامت او از جمله شاخص‌ترین حق‌هایی است که ضابطان دادگستری مکلف به رعایت آنها هستند.^{۵۸} به‌رغم اینکه حق یادشده^{۵۹} در ماده ۴۰ قانون آیین دادرسی کیفری مورد توجه واقع گردیده است، پلیس خود را موظف به اجرای آن نمی‌بیند. این مهم به‌ویژه در پرونده‌هایی که توأم با خشونت بوده و هرآینه امکان تسری دامنه نزاع به بزه‌دیده و بستگان وی وجود دارد، واجد اهمیت فراوانی است.

۵۱. همان، ۱۲۲.

52. The Right to Privacy

53. The Universal Declaration of Human Rights

54. International Covenant on Civil and Political Rights

55. Reservations

۵۶. حسین مهرپور، نظام بین‌المللی حقوق بشر (تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۹۴)، ۱۲؛ محمد آشوری و محمدعلی بهمنی قاجار، «رویه کمیته حقوق بشر در حمایت از حق آزادی و امنیت شخصی»، مطالعات حقوق خصوصی، ۳۸، ۳ (۱۳۸۷)، ۲.

۵۷. حبیب امامی آرنودی، قلمرو مسئولیت کیفری پلیس در جرایم علیه حریم خصوصی، افق‌های نوین حقوق کیفری، نکوداشت‌نامه استاد دکتر حسین آقایی‌نیا (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۸)، ۴۰۷.

۵۸. محمدمهدی ساقیان، جایگاه بزه‌دیده در مرحله تحقیقات پلیسی، حقوق کیفری پویا، مجموعه مقاله‌ها در پاسداشت استاد دکتر محمدعلی اردبیلی (تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۱)، ۳۸۴.

۵۹. در بند «ب» ماده ۱ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۷، تعبیر «اطلاعات شخصی» به کار برده شده است.

در پرونده موضوع شکایت ش. ز مطروحه در شعبه هشتم بازپرسی دادرسی عمومی و انقلاب شیراز (در سال ۱۴۰۱) با موضوع قتل عمدی، افشای هویت محل اقامت ولی دم توسط مأموران اگرچه حسب مصاحبه با بازپرس آن به نحو سهوی بوده، لیکن موجب طرح شکایت ولی دم شده است که در شرح آن آمده است: «اینجانب شاکی، مادر مقتول... به دلیل اینکه در خانه سابقم اقدام به تهدید و سنگ‌پرانی نسبت به منزل بنده می‌نمودند، اقدام به تغییر خانه‌ام کردم، اکنون که منزل را تغییر داده‌ام، مجدداً همان اشخاص اقدام به ایجاد مزاحمت، توهین و تهدید من و دیگر فرزندانم می‌کنند و بیان می‌دارند که باید از حقوق قانونی و خون فرزندانم بگذرم... از بازپرس محترم تقاضای بررسی دارم که به چه دلیل آدرس منزل جدید من در اختیار خانواده قاتل فرزندانم قرار گرفته است». بنابراین در پرتو حق بر تأمین امنیت، همان‌گونه که در مباحث آتی به تفصیل پرداخته خواهد شد، بزه‌دیده از تهدیدها، انتقام‌گیری‌ها یا ارباب متهم یا شرکا و یا خانواده و دوستان او مصون خواهد بود. به جهت خودسری‌های برخی از مأموران که افشای محتویات پرونده، امنیت بزه‌دیده را به مخاطره انداخته است، قانونگذار در ماده ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری، افشای اطلاعات مربوط به حریم خصوصی مذکور را موجب انفصال دانسته است. نگارندگان بر خلاف برخی حقوق‌دانان که قائل به خاص بودن ماده اخیر (ناظر بر ماده ۴۰) و در نتیجه عدم شمول ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات ۱۳۷۵ می‌باشند،^{۶۰} معتقد به تعدد معنوی و قائل به اجرای مجازات اشد هستند.^{۶۱}

۱-۷- تحمیل هزینه‌های ناشی از انجام وظایف پلیس بر بزه‌دیده

همانند بسیاری از نظام‌های آیین دادرسی کیفری، اگرچه صحبت از مرحله پلیسی (کشف جرم و تحت نظر) به میان آمده است، اما در ابتدا این بزه‌دیده است که با شکایت و اعلام جرم، فرایند کیفری را به جریان می‌اندازد. بدین ترتیب اقدامات پلیس اغلب واکنشی بوده و بدون درخواست قبلی بزه‌دیده اقدامی از سوی آنها صورت نمی‌گیرد.^{۶۲} این مهم حتی در جرایم غیرقابل گذشت که کشف جرم، تکلیف پلیس و تعقیب کیفری آن وظیفه دادرسی است نیز صدق می‌کند. بر این اساس تقدیم شکایت و اعلام جرم توسط

۶۰. خالقی، پیشین، ۸۹.

۶۱. برای مطالعه دیدگاه موافق، نک: امامی آرندی، پیشین، ۴۲۶؛ غلامحسین کوشکی، آیین دادرسی کیفری (تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۴۰۰)، ۱۳۰.

۶۲. به عنوان نمونه به موجب آمار ارائه شده در شهر پواتیه فرانسه تنها در ۱۷ درصد پرونده‌ها اقدام پلیس کنشی بوده و در سایر

موارد پس از اینکه بزه‌دیده اعلام جرم نمود، پلیس تصمیم لازم را اتخاذ کرده است. نک:

René Lévy, *Du suspect au coupable: le travail de police judiciaire* (Genève: Éditions Médecine et Hygiène, 1987), 7.

بزه‌دیده، پلیس را در اطلاع به‌موقع از وقوع جرم و انجام وظایف قانونی مساعدت می‌کند.^{۶۳} در همین راستا به‌منظور تشویق بزه‌دیدگان در طرح شکایت و مطلع نمودن پلیس از وقوع جرم، شرایط دریافت شکایت و پیگیری‌های آن باید تا حد امکان آسان گردد و بار مالی ناشی از آن بر بزه‌دیده تحمیل نگردد. بدیهی است این سیاست از یک سو به بزه‌دیده اجازه می‌دهد تا در شرایط مناسب‌تری حقوق خود را مطالبه کند و از سوی دیگر باعث «کاهش رقم سیاه» یا بخش «تاریک یا ناشناخته» بزهکاری می‌شود.^{۶۴}

تحمیل هزینه‌های ناشی از جرم و تکالیف پلیس بر بزه‌دیده حتی هزینه شکایت، وی را در معرض بزه‌دیدگی مجدد قرار داده و او را نسبت به ضابطان بدبین می‌کند و در افکار عمومی نیز تصویر نامناسبی را به نمایش می‌گذارد. در این رابطه تمهیداتی اندیشیده شده است؛ بر اساس ماده ۶۲ قانون آیین دادرسی کیفری، تحمیل بار مالی بر بزه‌دیده با هر عنوانی ممنوع گردیده است. متأسفانه این ماده که از نوآوری‌های مهم قانون یادشده است، فاقد ضمانت اجرا بوده و در ماده ۶۳ این قانون اشاره‌ای به ترک این وظیفه توسط مأموران نگردیده است. در این راستا با توجه به شیوع گسترده تحمیل بار مالی بر شاکی در روبه پلیسی و حتی ابلاغ اخذ هزینه شکایت توسط ضابطان به‌موجب دستورات برخی مقامات قضایی، این موضوع منجر به ورود اداره حقوقی قوه قضائیه به این موضوع گشت، این اداره در نظریه شماره ۲۶۱۸/۹۴/۷ مورخ ۱۳۹۴/۰۹/۳۰ مقرر کرده است: «... ضابطان در مورد اخذ هزینه شکایت کیفری هیچ وظیفه‌ای بر عهده ندارند و این امر با عنایت به ماده ۵۵۹ قانون آیین دادرسی کیفری بر عهده مرجع قضایی مربوط است». امروزه با توجه به معضلات عملی و کمبود نیروی انسانی و خودروهای سازمانی پلیس، تحمل هزینه بر بزه‌دیده تا جایی پیش رفته است که حتی پرونده قضایی نیز تحویل شاکی گردیده تا تسلیم دادسرا نماید. این امر نقض فاحش حقوق بزه‌دیده را صرف‌نظر از آسیب‌های دیگر (سرقت یا معدوم نمودن اوراق قضایی) به دنبال دارد. در برخی موارد سرباز وظیفه بدون هرگونه کنترل و نظارتی از سوی ضابطان، با شاکی تماس گرفته تا با خودرو وی پرونده را به دادسرا ارائه نماید.^{۶۵} در این موارد بر

۶۳. این جایگاه مهم بزه‌دیده موجب گردیده است که برخی از نویسندگان از شاکی به‌عنوان یک از شخصیت‌های مرحله تحت نظر یاد کنند. نک:

Jean Pradel, *Procédure pénale*, 13th ed. (Paris: Cujas, 2010), 171.

۶۴. ساقیان، پیشین، ۳۸۴.

۶۵. نمونه آن، پرونده خودکشی شخصی با هویت ح.م ارجاعی به شعبه هشتم بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب شیراز در سال ۱۴۰۲ است که احد از برادران مرحوم، ساعت‌ها توسط سرباز به دادرساهای مختلف برای ارائه پرونده کشانده شده و در نهایت برای اخذ دستور تحویل جسد به شعبه هشتم بازپرسی مراجعه نموده و ساعاتی نیز منتظر صدور دستور قضایی مانده است.

اساس حضور میدانی نگارنده ردیف دوم در دادسرا و مشاهدات مکرر، ملاحظه شد که شکات از الزام به حضور چندساعته در دادسرا ابراز نارضایتی داشتند. علت این نارضایتی، ارجاع آنان به دادسرا توسط پلیس با این استدلال بود که حضورشان الزامی است، در حالی که پس از مراجعه، مقام قضایی هرگونه دعوت از آنان را مردود اعلام کرده است.

در این راستا ذکر این نکته ضرورت دارد که برخی از مأموران در توجیه چرایی این اقدامات، به درستی امکانات و تجهیزات پلیس را مسبب وضعیت می‌دانند؛ بنابراین شایسته که مقامات عالی پلیس در راستای بهبود وضعیت، اقدام و دادستان‌های حوزه قضایی نیز بر این مهم نظارت نمایند. لازم به ذکر است که نگارندگان با نوشتاری مواجه نشدند که بر اساس ماده ۶۲ قانون مذکور، مقامات قضایی تذکری به مأموران جهت ترک فعل یادشده داده باشند؛ گویی این مقامات نیز از وضعیت معضلات عملی و کمبود تجهیزات آگاهی داشته و بر همین اساس اقدامات مأموران را با عذر اضطرار توجیه می‌کنند.

۱-۸- نبود مأمور زن در تحقیقات پلیسی از زنان بزه‌دیده

تأمین امنیت بزه‌دیده در مرحله پلیسی و کاستن از نگرانی‌های او و به‌طور کلی حمایت و حفاظت از سلامت روانی و حريم خصوصی بزه‌دیده می‌تواند زمینه‌ساز مشارکت مطلوب و فعالانه او را فراهم آورد. این حمایت بر پایه اصل مشارکت این کنشگر در فرایند عدالت کیفری استوار است و همین امر ایجاب می‌نماید که بزه‌دیدگان به‌ویژه زنان در کمال امنیت و آرامش قادر به طرح شکایت و بیان دیدگاه‌ها و نظرات خود بوده و با مشارکت در تحقیقات به پیشرفت آنها کمک کنند.^{۶۶} بی‌تردید یکی از شاخص‌های اساسی در تأمین امنیت روانی و مشارکت فعال زنان بزه‌دیده در مرحله پلیسی، انجام تحقیقات از آنان توسط ضابطان آموزش‌دیده زن است. این مهم نقش بسزایی در حفظ کرامت انسانی و دوری از هرگونه تبعیض دارد.

قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۴۲ به این حق توجه نموده و در مقام حمایت از زنان قربانی برآمده است و عدم رعایت آن را به‌موجب ماده ۶۳ همین قانون، جرم‌انگاری کرده است. کیفیت تدوین ماده ۴۲، با توجه به قید عبارت «در صورت امکان»، در عمل این مشکل بنیادی را ایجاد نموده که مسئولان انتظامی به آن اشاره و حتی در صورت داشتن مأموران زن، به‌عنوان دستاویزی برای رهایی از مسئولیت کیفری مندرج در ماده ۶۳ بهره‌گیرند. با بررسی میدانی شعبه مرکزی پلیس آگاهی فارس، مشاهده گردید که این مجموعه عریض و طویل در امر تحقیقات فاقد مأموران زن است (حتی برای متهم) و با

۶۶. باقری‌نژاد، پیشین، ۳۲۳.

وجود حضور تعدادی از بانوان در این مرکز، از ظرفیت آنها تنها در بدرقه زنان متهم استفاده می‌گردد.^{۶۷} اهمیت به‌کارگیری مأمور زن در اقدامات تأمینی نسبت به زنان قربانی جرایم جنسی بیشتر است. به‌رغم تصریح ماده ۱۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری مبنی بر ممنوعیت انجام تحقیقات از بزه‌دیدگان جرایم جنسی، در عمل نخستین مواجهه زنان بزه‌دیده با مرجع انتظامی محل صورت می‌گیرد، چراکه دسترسی به قاضی کشیک دادگاه اصولاً ممکن نبوده و حتی در صورت امکان نیز اغلب به‌صورت حضوری تحقق نمی‌یابد. در چنین شرایطی، حضور مأموران زن در کلانتری می‌تواند نقشی اساسی در ایجاد امنیت روانی برای قربانی و فراهم‌سازی احساس آرامش در بیان آنچه بر او گذشته، ایفا نماید.

۱-۹- بیگانه‌پنداری بزه‌دیده

امروزه آیین دادرسی کیفری فقط به دنبال توجه به بزه‌کار و تأمین منافع جامعه نیست، بلکه در کنار این اهداف، مصالح بزه‌دیده را به‌عنوان اصلی‌ترین متضرر بزه‌کاری در نظر می‌گیرد. این رویکرد جدید به آیین دادرسی کیفری در آموزه‌های حقوق بشر و سیاست جنایی آزادی‌مدار ریشه دارد و به‌موجب آنها نظام عدالت کیفری باید با رویکردی فراگیر در راستای پاسخ‌دهی به بزه‌کاری گام بردارد تا در پرتو آن، تدابیر و اقدام‌های این سامانه نزد قربانیان جرم از مقبولیت برخوردار شود.^{۶۸} از این روست که مقامات قضایی و انتظامی باید با لحاظ نظر و اراده قربانی جرم به تعیین سرنوشت دعوی کیفری مبادرت ورزند و از اتخاذ تصمیم‌های یک‌جانبه و بدون توجه به نیازهای بزه‌دیده خودداری نمایند. در رویه جاری پلیس آنچه مشهود است، خروج تدریجی بزه‌دیدگان از فرایند دادرسی و عدم توجه کافی به نیازهای آنان است، به نحوی که منزلت ایشان در مرحله پلیسی مورد غفلت قرار می‌گیرد. برخورد مأموران اغلب مبتنی بر تلقی بزه‌دیدگان به‌عنوان عناصری مزاحم است و از این‌رو تمایلی به پیگیری فعالانه پرونده توسط ایشان نشان داده نمی‌شود. در این چهارچوب، اعطای نقش مؤثرتر به بزه‌دیدگان مورد استقبال قرار نمی‌گیرد و حتی مداخله آنان گاه به منزله اخلال در روند تعقیب و تحقیق تلقی می‌گردد.^{۶۹} همین امر موجب گردیده که بزه‌دیدگان زیادی به جهت خدشه به کرامت و نیازهای آنها قید شکایت و ادامه تعقیب را زده‌اند و در مقام مقایسه بین تعقیب کیفری و جبران خسارت از یک سو و حفظشان و منزلت خودشان از سوی دیگر، مورد دوم را انتخاب نموده‌اند. این بی‌تفاوتی و بی‌انگیزگی نتیجه مشارکت ندادن و حمایت نکردن از آنان

۶۷. همین تعداد نیز در اغلب شهرستان‌های غیر مرکز استان وجود ندارد.

۶۸. امیرحسن نیازپور، «نقش بزه‌دیده در چگونگی پاسخ‌دهی به بزه‌کاران»، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۵، ۵۷ (۱۳۹۱)، ۳۷۹.

۶۹. عباس شیر، «حقوق و نیازهای بزه‌دیده در مرحله پلیسی»، پژوهش‌های دانش انتظامی، ۲۰، ۲ (۱۳۹۷)، ۱۹۳.

بر اساس بند چهارم پاراگراف ششم قسمت نخست اعلامیه اصول بنیادین عدالت برای بزه‌دیدگان و قربانیان سوءاستفاده از قدرت، شیوه‌های قضایی و اجرایی در پاسخ‌گویی به نیازهای بزه‌دیدگان باید با «به‌کارگیری تدابیری برای کاهش گرفتاری‌ها و دردهای بزه‌دیدگان» کارآمدتر گردد. فرض بر این است که تأمین امنیت بزه‌دیدگان و تکریم آنان در فرایند پلیسی بر عهده مقامات نظام عدالت کیفری است، زیرا در مواردی که بزه‌دیده دچار بزه‌دیدگی شدید شده است یا قابلیت بزه‌دیدگی و آسیب‌پذیری بالایی دارد، نیاز به تکریم بیشتری دارد.^{۷۱} این تکریم، احتمال انتقام شخصی را به شدت کاهش می‌دهد، چراکه انتقام‌های فردی اغلب معلول ناکامی‌های بزه‌دیده در مراجعه به دستگاه عدالت کیفری و پلیس به‌عنوان کنشگر اصلی آن است.^{۷۲} نمود دیگر بیگانه‌پنداری قربانی، عدم ارائه اطلاعات از روند شکایت و اقدامات در مرحله پلیسی است. بزه‌دیدگان به‌خصوص در جرایم خشونت‌بار جسمی و مالی و نیز تجاوزهای جنسی به‌عنف دچار افسردگی و التهاب روحی شدید هستند؛ ارائه اطلاعات لازم از سیر تعقیب و شکایت آنها در مراجع انتظامی تأثیر بسزایی در ایجاد آرامش روحی و روانی ایشان، بستگان و آشنایانش دارد. با همه اینها در رویه قضایی کمتر به حقوق قربانی در مرحله پلیسی توجه شده است. علی‌رغم تلاش نگارندگان جهت استخراج پرونده‌ای با موضوع اعلام جرم نسبت به ترک فعل ضابطان در برابر حقوق بزه‌دیدگان، مطابق آنچه به‌موجب ماده ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری جرم‌انگاری شده است، نمونه‌ای یافت نگردید. اعلام جرم‌های انجام‌شده وفق ماده اخیر، تنها بر مبنای عدم رعایت دستورات قضایی در مهلت تعیین شده است و حتی نسبت به حقوق متهم نیز نگارندگان با پرونده‌ای روبه‌رو نشدند.

به‌رغم اینکه در سال‌های اخیر موضوع حفظ و رعایت حقوق شهروندی برجسته گردیده است و گاهی مسئولان کشوری در این راستا اصولی را در قالب‌های مختلف مصوب و جهت اجرا ابلاغ نموده‌اند،^{۷۳} اما آنچه حائز اهمیت بوده، عملیاتی شدن منشور و اصول حاکم بر حفظ کرامت انسانی و شهروندی اشخاص در مراجعه به دستگاه عدالت کیفری است. وضعیت غیرقابل قبول فعلی، با وجود مقررات متعدد از جمله قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳، نتیجه عدم

۷۰. همانجا

۷۱. پیمان ابراهیمی، «بزه‌دیده به منزله شاکی و حقوق او در مقررات دادرسی کیفری ایران»، حقوقی دادگستری، ۵۳ (۱۳۸۴)، ۲۹۴.

۷۲. عبدالعلی توجهی، اندیشه حمایت از بزه‌دیدگان و جایگاه آن در گستره جهانی سیاست جنایی تقنینی ایران (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳)، ۶۲۰.

۷۳. نک: منشور حقوق شهروندی مصوب ۱۳۹۵ و سند تحول قضایی مصوب ۱۳۹۹.

شناخت نسبت به بسترهای اجرایی مخل حقوق بزه‌دیدگان و فقدان نظارت کافی توسط مقامات نظام عدالت کیفری که خود در معرض نقض آن هستند، می‌باشد. پلیس باید خود را موظف بداند که در وهله نخست به ترمیم خسارات روحی، روانی و مادی بزه‌دیده که خسارت‌دیده مستقیم جرم است، همت گمارد.^{۷۴} از همین رو از همان لحظه ارتکاب جرم تا ختم قضیه، باید تمام اطلاعات مربوط به شکایت و تعقیب متهم در اختیار بزه‌دیده و یا وکیل او قرار گیرد تا مقامات مسئول از مساعدت آنها برای کشف جرم و تکمیل تحقیقات برخوردار شوند.^{۷۵}

۲- چالش‌های فراحقوقی

مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی تا حدود زیادی به مهیا بودن زمینه‌های غیرحقوقی برای طرح شکایت و تعقیب و ادامه آن وابسته است. هرگونه نقض و ایراد در مسیر مذکور بر میزان مشارکت بزه‌دیده در این مرحله تأثیرگذار است. در این بین چالش‌هایی فراحقوقی وجود دارد که به کاهش مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی منجر می‌شود.

۲-۱- عدم همکاری مؤثر پلیس با بزه‌دیده

در اندیشه حقوقی و قضایی ایران، کشف جرم بر عهده ضابطان دادگستری است؛^{۷۶} همچنین پلیس نقش قابل توجهی در اجرای دستورات قضایی دارد. در این مراحل، ابتکار عمل در دست پلیس است و بزه‌دیده نقش فرعی و ثانوی دارد. در حالی که مشارکت دادن بزه‌دیده در مرحله پلیسی همان‌گونه که به آن اشاره گردید، از یک طرف به پلیس برای دسترسی به ادله کمک زیادی می‌کند و از طرف دیگر حقوق بزه‌دیده را تأمین می‌نماید چالش اساسی در این زمینه آن است که فقدان همکاری مؤثر از سوی پلیس، به نحو قابل توجهی مشارکت بزه‌دیده را در این مرحله کاهش می‌دهد. این عدم تمایل به همکاری در جرایم غیرقابل گذشت به‌طور مطلق مشاهده می‌شود و در جرایم قابل گذشت نیز با وجود آنکه ابتکار عمل از حیث تعقیب در اختیار بزه‌دیده قرار دارد، در عمل چنین اختیاری به رسمیت شناخته نمی‌شود و بزه‌دیده

^{۷۴} در همین راستا نکته شایان توجه آن است که ممکن است مشارکت بزه‌دیده به نحو صوری و تشریفاتی جلوه گردد تا واقعی و فعال. در حالی که حق مشارکت بزه‌دیده، حق اعلامی نیست و پلیس مکلف است سازکار و ساختارهای آن را فراهم نموده و مقامات عالی‌ه آن و دادستان‌های هر حوزه، بر اعمال و در دسترس بودن حقوق بزه‌دیدگان نظارت نمایند.
^{۷۵} حسنعلی مؤذن‌زادگان، «پیشگیری از تشدید بزه‌دیدگی در فرایند دادرسی»، نشریه مطالعات پیشگیری از جرم، ۱۲ (۱۳۸۸)، ۱۹.

^{۷۶} محمد آشوری، آیین دادرسی کیفری ۱ (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۴)، ۱۵۳.

عملاً تابع تصمیم و اراده پلیس باقی می‌ماند. این چالش زمانی برجسته می‌شود که برخی از امتیازات و حقوق به‌عنوان حقوق بزه‌دیده روی کاغذ در نظر گرفته می‌شود، اما اغلب فاقد هرگونه مکانیسم اجرایی هستند.^{۷۷}

پلیس همانند خدمات اورژانسی، باید در تمامی ساعات شبانه‌روز و در تمامی مکان‌ها در دسترس عموم قرار داشته باشد، زیرا بزه‌کاری همچون بیماری، ماهیتی غیرقابل پیش‌بینی دارد و ممکن است در هر زمان و مکانی بروز یابد. گسترش دامنه زمانی و مکانی دسترسی بزه‌دیدگان به نهاد پلیس و امکان طرح شکایت در شرایط متنوع، به‌طور مؤثری از نگرانی آنان نسبت به بی‌اعتنایی یا نادیده گرفتن شکایتشان می‌کاهد و زمینه ارتقای اعتماد عمومی به نظام عدالت کیفری را فراهم می‌سازد. هر شکایتی در هر زمانی باید توسط مراجع انتظامی ثبت و نزد مقامات تعقیب ارسال شود. انجام شکایت باید به ساده‌ترین شکل ممکن و بدون ترتیبات رسمی باشد. در عمل، اغلب در ساعات غیراداری دسترسی به مراجع انتظامی با محدودیت مواجه است؛ به‌گونه‌ای که در بسیاری موارد در ورودی این مراجع بسته بوده و ورود به آنها دشوار می‌نماید. حتی در صورت امکان ورود، بزه‌دیده عموماً به طرح شکایت از طریق دفاتر خدمات قضایی ارجاع داده می‌شود. علاوه بر این حجم انبوه پرونده‌ها که بر عهده هر مأمور قرار دارد، موجب می‌گردد زمانی کافی برای استماع اظهارات بزه‌دیده و گردآوری ادله وی اختصاص داده نشود. در خصوص جرایمی که در صلاحیت پلیس‌های تخصصی قرار دارد نیز اساساً امکان مراجعه مستقیم و فوری به آن مراجع پس از وقوع جرم وجود ندارد؛ چراکه قربانی ابتدا ملزم به مراجعه به کلانتری‌های عمومی است، با این استدلال که «رسیدگی تخصصی بر عهده پلیس آگاهی بوده و کلانتری‌ها باید اقدامات مقدماتی را انجام دهند». با این حال کلانتری‌های مزبور اغلب فاقد تجهیزات و امکانات کافی برای بررسی دقیق وقایع جنایی هستند. این وضعیت در تضاد با فلسفه وجودی نظام پلیسی است؛ نظامی که باید با حداقل فاصله ممکن در کنار بزه‌دیدگان قرار گیرد و امکان حمایت مؤثر و بی‌درنگ از آنان را فراهم سازد.

۲-۲- ملاحظات خویشی، دوستی و حیثیتی بزه‌دیده

بسیاری از بزه‌دیدگان به‌شدت به خانواده، فامیل و حتی جمع دوستان وابسته‌اند و چنانچه جرمی از سوی یکی از اعضای خانواده، فامیل و حتی دوستان نسبت به وی ارتکاب یابد، به دلیل این وابستگی، حاضر به

77. Jon Doak, "Victims' Rights in the Criminal Justice System", In: *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, ed. Gary Bruinsma and David Weisburd (New York: Springer Science+Business Media, 2014), 5498.

مشارکت در شروع تعقیب کیفری و همکاری با پلیس نیستند. علت دیگری که می‌تواند ناشی از ملاحظات خویشی در عدم طرح شکایت و مراجعه به پلیس باشد، ترس بزه‌دیده است. قربانی برخی جرایم، مراجعه به پلیس و اقدام به تشکیل پرونده کیفری را سببی برای واکنش‌های خانوادگی علیه خویش می‌دانند. در این موارد اگر جرم از جرایم قابل گذشت باشد، اقدام به طرح شکایت و ادامه تعقیب کیفری نمی‌کنند و اگر جرم از جرایم غیرقابل گذشت باشد که نیازی به طرح شکایت از سوی بزه‌دیده ندارد، مشارکت چندانی با پلیس در جهت شروع یا ادامه تعقیب کیفری نخواهند داشت. ملاحظات خانوادگی در عدم تعقیب کیفری به‌خصوص در جرایم ارتكابی توسط یکی از اعضای خانواده، علیه دیگری بسیار مشاهده می‌شود.^{۷۸} جرایم ارتكابی توسط والدین نسبت به فرزندان و توسط زن و شوهر نسبت به یکدیگر در موارد متعددی با عدم تعقیب کیفری همراه می‌شوند و این به این دلیل است که بزه‌دیدگان این جرایم به دلیل ملاحظات خانوادگی و یا دوستی، حاضر به مشارکت در شروع تعقیب کیفری نیستند. شاهد فرض اخیر، پرونده موضوع اتهامی خ. ر موجود در شعبه هشتم بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب شیراز (۱۴۰۱) است که فرزندی اقدام به قتل پدر خویش می‌نماید و علی‌رغم اینکه جسد مقتول مدت‌ها در بیمارستان بوده، خانواده و ولی دم مرحوم، مراتب را به مقامات قضایی و انتظامی به دلیل ملاحظات خویشی و ترس از رفتار بعدی مرتکب، اعلام نکرده‌اند.

یکی از علل دیگر عدم مشارکت بزه‌دیده در فرایند پلیسی این است که بزه‌دیده تصور می‌کند که با طرح شکایت و مراجعه به پلیس، آبرویش می‌رود و شخصیتش خدشه‌دار می‌شود؛ به عبارت دیگر از مشارکت در مرحله پلیسی شرم دارد. عبارت متداول «صبح تا شب در کلانتری و پاسگاه بودن» از زبان خویشان و بستگان نشان از رنج بزه‌دیدگان در زمان پیگیری شکایت خود در فرایند پلیسی است. این شرم، یک عامل بازدارنده مهم از مشارکت در مرحله پلیسی به‌خصوص در جرایمی است که بزه‌دیده آن با وضعیت بی‌آبرویی در جامعه روبه‌رو می‌شود.^{۷۹}

۲-۳- نبود اقدامات احتیاطی یا عدم تناسب آنها

بی‌کیفر ماندن بزه‌کاران و ارقام سیاه بزه‌کاری، بی‌نظمی و ناهنجاری زیادی را موجب می‌شود و در نتیجه، وصول به عدالت قضایی سخت و بزه‌دیدگی ثانویه و ارتكاب جرایم را تسهیل می‌کند. از علل

78. Samuel V. Schoonmaker, "Criminal Law or Family Law: The Overlapping Issues", *Family Law Quarterly*, 44, 2(2010), 156.

79. Mathias L. Knudsen, *Victims of Violence: Support, Challenges and Outcomes* (New York: Nova Science Publishers, 2020), 12.

اصلی موارد یادشده، تهدید و انتقام‌جویی از بزه‌دیده و شهود او توسط بزه‌کاران است که به دنبال آن، بزه‌دیده از شکایت برای احقاق حق و شهود از همکاری با پلیس خودداری می‌کنند. بی‌شک کاهش فشار روانی ناشی از تهدید و انتقام‌جویی بر بزه‌دیده، آنها را به مشارکت در مرحله پلیسی و در نتیجه وصول به عدالت قضایی امیدوار و رهنمود می‌سازد.^{۸۰} یکی از نهادهایی که می‌تواند در بدو امر، نقش قابل ملاحظه‌ای در این زمینه ایفا کند، پلیس است. به عبارتی نظام عدالت کیفری باید بتواند امنیت بزه‌دیده را به‌ویژه در مراحل اولیه که مرتبط با کشف جرم است، تأمین کند. وجود اقدامات احتیاطی^{۸۱} نسبت به بزه‌دیده، شهود و مطلعان او در کاهش پدیده‌های مجرمانه و بی‌کیفر ماندن بزه‌کاران نقش اساسی داشته و لازمه وصول به عدالت قضایی است.

با وجود اینکه پلیس موظف است همه تدابیر لازم را برای ایجاد احساس امنیت در بزه‌دیدگان نسبت به متهم و بستگان او به کار گیرد و با وجود تأکید قانونگذار در ماده ۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲^{۸۲} و آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان مصوب ۱۳۹۴، این مهم در رویه اجرایی پلیس با استقبال قابل توجهی روبه‌رو نگردیده است؛ زیرا مراجع انتظامی فاقد تجهیزات، امکانات و نیروی انسانی کافی جهت حمایت و حفاظت از بزه‌دیده و شهود او هستند. در حالی که تأمین امنیت بزه‌دیده نه‌تنها در گروهی پیش‌بینی تدابیر برای جلوگیری از ورود آسیب‌های احتمالی هنگام رویارویی با متهم است، بلکه فراتر از آن، دربردارنده تدبیرهایی مانند به‌کارگیری پلیس یا دیگر ضابطان دادگستری برای پیشگیری از تهدیدها یا انتقام‌جویی‌های متهم یا خانواده و دوستان او نسبت به بزه‌دیده است.^{۸۳} در این زمینه می‌توان با بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها^{۸۴} و اختصاص ردیف بودجه و نیروی خاص، امنیت

۸۰. صادق کاظمی، «اقدامات احتیاطی نسبت به شهود و بزه‌دیده با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ۱۳۹۶)، ۱۹.

81. Precautionary Actions

۸۲. ماده ۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲: «بازپرس به‌منظور حمایت از بزه‌دیده، شاهد، مطلع، اعلام‌کننده جرم یا خانواده آنان و همچنین خانواده متهم در برابر تهدیدات، در صورت ضرورت، انجام برخی از اقدامات احتیاطی را به ضابطان دادگستری دستور می‌دهد. ضابطان دادگستری مکلف به انجام دستورها و ارائه گزارش به بازپرس هستند».

83. Charter of Victims' Rights Resource Kit (Lawlink: NSW, 2004), 14.

۸۴. در این زمینه می‌توان به بخش چهارم قانون آیین دادرسی کیفری جدید سوئیس مصوب ۲۰۰۷ اصلاحی ۲۰۱۲ با عنوان اقدامات حمایتی (مواد ۱۴۹-۱۵۳) اشاره کرد که تدابیری ویژه برای حمایت از مأموران مخفی، شهود قربانیان جرایم جنسی، کودک بزه‌دیده و بزه‌دیدگان دارای معلولیت ذهنی در نظر گرفته است، استناد کرد. ماده ۲۲ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق مقرر می‌دارد: «دادگاه بین‌المللی باید در مقررات آیین دادرسی و ادله‌اش برنامه‌های حمایت از شهود و بزه‌دیده را مقرر دارد و چنین اقدامات و تدابیر حمایتی شامل رسیدگی غیرعلنی و ... است».

بزه‌دیده، خویشان، شهود و مطلع‌ان آن را تأمین نمود تا موجبی برای انصراف شاکی از شکایت و عدم همکاری با پلیس تلقی نگردد. از تدابیر تأمین امنیت بزه‌دیده همان‌گونه که در ماده ۴۰ قانون آیین دادرسی کیفری آمده است، جلوگیری از انتشار اطلاعات شخصی مشتمل بر نام، نشانی اقامتگاه، محل کار، شماره تلفن و دیگر مشخصات بزه‌دیده است و هرگونه تصمیم پیرامون افشا را باید به دادسرا و دادگاه سپرد، زیرا افشا یا انتشار چنین اطلاعاتی ممکن است امنیت جانی یا روانی بزه‌دیده را به خطر بیندازد. برای مثال در فرانسه تهدید و ارباب بزه‌دیده برای انصراف از شکایت، یکی از جرایم علیه عدالت قضایی محسوب می‌شود و از این طریق بزه‌دیده با تضمین بیشتری به پیگیری روند تعقیب کیفری و همکاری با پلیس می‌پردازد.

در خصوص رویکرد عملی پلیس پیرامون اقدامات احتیاطی لازم، با بازپرس شعبه هشتم دادسرای عمومی و انقلاب شیراز مصاحبه گردید؛ ایشان بیان می‌دارد: «در روبه اجرایی نه‌تنها پلیس بلکه دادسرا فاقد ابزار و امکانات لازم جهت حفاظت از بزه‌دیده و ولی دم مقتول است. تنها کاری که ما در نزاع‌های دسته‌جمعی که امکان تسری دامنه آن است، انجام می‌دهیم، اعلام به اشخاصی جهت خروج از منزل یا شهر است تا بدین‌گونه حفاظت و تدابیر حداقلی اندیشیده و از افزایش شمار قربانیان جلوگیری شود».^{۸۵}

۲-۴- توقیف اموال بزه‌دیده یا عدم تسریع در فرایند استرداد آن

یکی دیگر از چالش‌های غیرحقوقی بزه‌دیده در مرحله پلیسی، توقیف اموال آنها توسط پلیس بلافاصله بعد از رخداد جرم یا تنظیم گزارش است. گاهی اموال موضوع یا وسیله ارتکاب جرم است که ضابطان اقدام به توقیف آن نموده و استرداد آن را منوط به کسب تکلیف از سوی مقام قضایی می‌نمایند. در این موارد شاید بتوان گفت اقدام پلیس در راستای انجام وظیفه و یا به‌منظور جلوگیری از ایجاد مسئولیت‌های بعدی برای آنها است، ولی در مصادیقی، توقیف اموال اعم از خودرو، منزل و سایر اقالام بزه‌دیده آن هم بدون دستور قضایی و هماهنگی با این مقامات، وجاهت قانونی ندارد.

به‌موجب مواد ۲۱۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و ۱۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، توقیف اموال بزه‌دیده توسط پلیس باید در قلمرو این مواد باشد؛ به عبارت دیگر اموال توقیفی باید «... دلیل یا وسیله ارتکاب جرم بوده، از جرم تحصیل شده، حین ارتکاب استعمال شده و یا برای استعمال اختصاص

۸۵. این بازپرس در مقام تبیین گفته‌های خویش به پرونده‌ای اشاره نمود (موضوع اتهامی ح. ر در سال ۱۴۰۲) که علی‌رغم اطلاع از اختلافات قدیمی و ریشه‌دار اصحاب پرونده، به جهت نبود سازکار در به‌کارگیری اقدامات احتیاطی، با تنظیم صورت‌جلسه‌ای، برادر متهم پرونده را ملزم به خروج از شیراز به‌منظور جلوگیری از آسیب جانی به وی نموده است.

داده شده...» باشد، در غیر این صورت توقیف آن وجهه قانونی نداشته و می‌بایست بلافاصله مسترد گردد. با این همه در رویه عملی پلیس، شاهد توقیف‌های بدون ضابطه و خارج از پهنه مواد یادشده هستیم. حال آنکه نباید از مواد اخیر تفسیری موسع ارائه نمود و بر اساس این تفسیر، قلمرو ماده را تسری داد.^{۸۶} به‌عنوان نمونه رویه پلیس چنین است که در صورت فوت شخصی درون خودرو یا منزل به‌ویژه در ساعات غیراداری، اقدام به توقیف خودرو یا پلمپ محل فوت می‌نمایند،^{۸۷} حال آنکه این توقیف در اغلب موارد توجیهی نداشته و به لحاظ قانونی با ایراد اساسی روبه‌رو است. در بسیاری از موارد رفع توقیف بعدی نیز زمان‌بر است و بزه‌دیده به‌محض اخذ مکاتبه مقام قضایی جهت رد اموال به پلیس مراجعه نموده و فرایند استرداد اموال گاهی از مدت‌زمان توقیف تا دستور قضایی رفع آن، بیشتر است.

در این گونه موارد تصمیمات و اقدامات ناموجه پلیس، ورود خسارت به بزه‌دیدگان را در پی دارد. باید پذیرفت که ضرر و زیان ناشی از عملکرد ناصحیح ضابطان دادگستری نیز باید جبران گردد. اصل تساوی شهروندان در برابر تکالیف عمومی ایجاب می‌کند که خسارت‌هایی که بر اثر تصمیم قوای عمومی بر افراد جامعه وارد می‌گردد، جبران شود.^{۸۸} و همین جبران، سبب اعاده تساوی برهم‌خورده شهروندان در مقابل تکالیف عمومی می‌شود.^{۸۹} به این ترتیب نباید خسارات ناشی از توقیف بلاوجه اموال توسط پلیس یا حاصل از عدم استرداد به‌موقع، بر بزه‌دیده تحمیل گردد و شایسته است در این گونه موارد مقام قضایی دستور عدم بار نهادن هزینه‌های ناشی از توقیف همچون مدت‌زمان توقیف خودرو در پارکینگ را صادر نماید. امروزه اطمینان دادن به بزه‌دیده از اینکه اموال او محفوظ است، به‌گونه‌ای که امنیت شخصی وی در نتیجه ارتکاب جرم به خطر نمی‌افتد و وضع و اجرای تشریفات و شیوه‌های دقیق بازگرداندن اموال از مهم‌ترین نقش‌ها و مسئولیت‌های معین نیروی پلیس در قبال بزه‌دیدگان است.^{۹۰}

۲-۵- ضرورت ایجاد واحد مددکاری بزه‌دیدگان

۸۶. محسن برهانی و الهه لطفعلی‌زاده، تأملات شرحی بر قانون مجازات اسلامی (تهران: انتشارات قوه قضائیه، ۱۴۰۱)، ۲۹۷.

۸۷. مصداق توقیف خودرو، پرونده فوت م. د مطروحه در شعبه دهم بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب کرمان در سال ۱۴۰۰ و نمونه پلمپ منزل، پرونده موضوع خودکشی ه. آ موجود در شعبه هفتم بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب شیراز در سال ۱۴۰۲ است.

۸۸. از این روست که اصل ۱۷۱ قانون اساسی و ماده ۱۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، حکم بر جبران ضررهای مادی با معنوی ناشی از اشتباهات قضایی نموده‌اند که به طریق اولی، شامل اقدامات اشتباه پلیس نیز می‌گردد.

۸۹. محمد آشوری، عدالت کیفری، مجموعه مقالات (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۶)، ۲۵۵.

۹۰. معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، پیشین، ۱۲۳.

ناتوانان بزه‌دیده، به‌منزله مصداقی از بزه‌دیدگان آسیب‌پذیر، مورد توجه خاص بزه‌دیده‌شناسی حمایتی^{۹۱} قرار گرفته‌اند.^{۹۲} عدم برابری ناتوانان در برابر قانون و نیز اعمال تبعیض نسبت به آنان در مورد دستیابی به حمایت‌های قانونی، همان چیزی است که در سال‌های متمادی در مورد ناتوانان و معلولان از آن غفلت شده و به‌نوعی این طیف از افراد جامعه را تنها به دلیل ناتوانی آنان در عزلت قرار داده و به حاشیه رانده است. مجمع عمومی سازمان ملل با تصویب «اعلامیه رشد و پیشرفت ملل»^{۹۳} در سال ۱۹۶۹ به‌طور خاص بر حمایت از ناتوانان تأکید کرد. گام دیگری که در این راستا برداشته شد، اعلامیه مجمع عمومی با عنوان «اعلامیه حقوق عقب‌ماندگان ذهنی»^{۹۴} مصوب ۱۹۷۱ بود. سپس در سال ۱۹۷۵ مجمع عمومی سازمان ملل با تصویب «اعلامیه حقوق ناتوانان»^{۹۵} از همه کشورها خواست تا تدابیر ملی و بین‌المللی مقتضی را برای فراهم کردن سازکارهای حمایتی برای ناتوانان تدارک ببینند.

عدم مشارکت بزه‌دیده به دلیل ناتوانی از موارد اصلی عدم همکاری او در مرحله پلیسی است. در صورتی که کشف جرم توسط پلیس نیازمند اعلام یا شکایت شاکی است (جرائم قابل گذشت) و بزه‌دیده دارای حالت و ویژگی باشد که ناتوان در اعلام یا طرح شکایت است، همانند ناتوانی‌های جسمی و ذهنی (معلولیت) یا کهولت سن، قانونگذار در راستای کشف این جرائم سازکاری در مرحله پلیسی پیش‌بینی نکرده است. اگرچه قاعده کلی آن است که در این موارد اگر ولی یا قیم وجود دارد، اعلام جرم و شکایت از طرف وی مطرح شود، لیکن در مواردی از قبیل معلولیت جسمی که حجر تلقی نمی‌شود یا نبود و یا عدم دسترسی به ولی یا فقدان تعیین قیم، طریقه اعلام یا کشف جرم توسط ضابطان دادگستری و مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی، با چالش همراه می‌شود. از دیگر موارد ناتوانی شاکی، عدم امکان تعامل حداکثری با پلیس توسط آنها در صورتی است که قدرت تکلم ندارند یا ناشنوا هستند که در این موارد نیز سازکاری پیش‌بینی نگردیده است. چنانچه بزه‌دیده تبعه خارجی بوده یا اشخاصی باشند که به زبان فارسی قادر به تکلم نیستند، نیز با چالش مشارکت در این مرحله روبه‌رو می‌شوند.

در خصوص ناتوانان بزه‌دیده، مواد ۷۰، ۷۱ و ۲۰۱ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، سازکاری را برای مراحل تعقیب و تحقیق پیش‌بینی نموده است ولی برای مرحله پلیسی به‌ویژه در زمان اولیه کشف

91. Supportive Victimology

۹۲. امیر سماواتی، «ناتوانان بزه‌دیده: از بایسته‌های جرم‌شناختی تا قوانین و مقررات کیفری»، حقوقی دادگستری، ۶۹، ۵۲-۵۳ (۱۳۸۴)، ۱۲۲.

93. Declaration on the Growth and Development of Nations

94. Declaration of the Rights of the Mentally Retarded

95. Declaration of the Rights of the Disabled

جرم، سکوت نموده است. عدم پیش‌بینی این مهم، از آن رو حائز اهمیت است که اصولاً از طریق پلیس، فرایند جنایی آغاز می‌شود؛ بنابراین از یک سو پلیس در مقایسه با سایر کنشگران نظام عدالت کیفری، زودتر و بیشتر در جریان بزه‌دیدگی اشخاص قرار می‌گیرد. از دیگر سو اگر قرار است عدالت کیفری برای حمایت از بزه‌دیدگان برخی از جرایم که نیاز به مداخله فوری دارند برقرار شود، این پلیس است که باید خود یا از طریق نهاد دیگری نسبت به رفع نیاز و خواسته فوری مراجعه‌کننده اقدام کند. ضرورت و فوریت چنین اقداماتی از سوی پلیس ناگفته پیداست، چه آنکه اقدام مقام قضایی در قالب فرایند دادرسی کیفری زمان‌بر است و بی‌تردید پاره‌ای از بزه‌دیدگان همانند قربانیان تجاوز به عنف باید به‌سرعت مورد توجه قرار گیرد و فرصتی برای اقدام طولانی و نتیجه‌نهایی آن نخواهد بود.

امروزه اغلب قضات تحقیق در دادسرا، به‌محض عدم پیگیری و شکایت شاکی در مرحله پلیسی، بدون تحقیق و اطلاع از چرایی عدم حضور او نزد ضابطان، با این استدلال که «شاکی پیگیری ننموده و در نتیجه ادله‌ای موجود نیست»، اقدام به صدور قرار منع تعقیب می‌نمایند. این امر به‌درستی مدنظر اداره حقوقی قوه قضائیه قرار گرفته و در نظریه شماره ۷/۹۹/۹۶۸ مورخ ۱۳۹۹/۰۸/۱۹ این اداره آمده است: «عدم پیگیری شاکی خصوصی از موارد صدور قرار منع تعقیب نیست و صدور قرار بر این اساس، با موازین قانونی مطابقت ندارد...». آشکار است که ناتوانی بزه‌دیده به جهت معلولیت جسمی و ذهنی، با این استدلال در بسیاری از موارد می‌تواند به صدور قرار منع تعقیب در دادسرا منتهی شود. راهبرد، پیش‌بینی واحدهای مددکاری در جهت تسهیل ارتباط بزه‌دیده با نیروی پلیس و کمک به رفع آسیب‌های احتمالی ناشی از مشارکت بزه‌دیده بر روند انجام تحقیقات است.^{۹۶} تا زمان ابتکار و اصلاح قانونی، بهره‌مندی از ظرفیت‌های موجود در قانون آیین دادرسی کیفری از جمله کمک سازمان‌های مردم‌نهاد وفق ماده ۶۶ این قانون لازم است. در این راستا همان‌گونه که اشاره گردید، پلیس طبق تبصره ۲ این ماده مکلف است این‌گونه بزه‌دیدگان را از مساعدت سازمان‌های مردم‌نهاد آگاه نماید. شایسته است دادستان به‌محض اطلاع از وضعیت این‌گونه بزه‌دیدگان، در چهارچوب اختیارات مندرج در مواد ۷۰ و ۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری نیز اقدام لازم را مبذول نماید.

۹۶. امروزه سخن از پیش‌بینی قانونی و ایجاد تشکیلات بزه‌دیده‌شناسی قضایی نیز است. این بزه‌دیده‌شناسی، شاخه‌ای از بزه‌دیده‌شناسی کاربردی است که درصدد بررسی و تحلیل علمی بزه‌دیده خاص و یا گروهی از بزه‌دیدگان با ویژگی‌های مشترک مانند (بزه‌دیدگی سریالی یا سازمان‌یافته) به دنبال ترسیم نیم‌رخ بزه‌دیده، به‌منظور کشف حقیقت در فرایند رسیدگی‌های کیفری و عدالت قضایی است. نک: عباس شیر، «بزه‌دیده‌شناسی قضایی (قانونی)»، تحقیقات حقوقی، ۲۱، ۸۴ (۱۳۹۷)، ۲۱۵.

نتیجه‌گیری

آنچه در این نوشتار مورد واکاوی و هدف قرار گرفت، چالش‌های مشارکت بزه‌دیده در مرحله پلیسی است. بر این اساس، آشکار می‌گردد که بزه‌دیده از جرم در مرحله پلیسی نقش مهم و اساسی را بر عهده دارد. در جرایم قابل گذشت، کشف جرم و مداخله پلیس بدون خواست و اراده وی امکان‌پذیر نیست و در جرایم غیرقابل گذشت نیز وی می‌تواند نقش مهم و فعالی را در کشف جرم، تحصیل ادله و مساعدت در همکاری کامل ضابطان دادگستری با مقامات تعقیب و تحقیق داشته باشد. این مشارکت مبتنی بر بنیان‌ها و مبانی مختلفی است که ارتقای جایگاه بزه‌دیده را در بسیاری از نظام‌های حقوقی رقم زده است. از جمله می‌توان به نقش آن در تسریع در تحقیقات جنایی پلیسی، مساعدت در جمع‌آوری ادله و ترافعی شدن فرایند تحقیقات پلیسی از گذر رعایت برابر حقوق طرف‌های دعوی (دادستان، بزه‌دیده و متهم) اشاره کرد.

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ کوشیده است با شناسایی معیارهای دادرسی منصفانه، گام‌های مؤثری در راستای حمایت از منافع و حقوق بزه‌دیده در مرحله پلیسی بردارد. با این حال در عمل و در روبه جاری پلیس، نه‌تنها این حقوق مورد رعایت قرار نگرفته است، بلکه چالش‌های جدی برای این کنشگر محوری در فرایند کیفری پدید آورده و پیامدهایی فراحقوقی نیز به دنبال داشته است؛ پیامدهایی که اغلب ناشی از سکوت قانونگذار و بی‌تفاوتی مراجع انتظامی و قضایی و مقامات ذی‌ربط در قبال نادیده‌انگاری حقوق بزه‌دیده در این مرحله است. این چالش‌ها اعم از حقوقی و فراحقوقی عبارت است از: بیگانه‌پنداری بزه‌دیده، فقدان سازکار آگاهی‌بخشی و معاضدت، نبود مأمور زن در تحقیقات پلیسی از زنان بزه‌دیده، عدم پذیرش شکایت و بی‌توجهی در برابر زیان وارده به بزه‌دیده در گزارش نهایی، فقدان معرفی به پزشکی قانونی یا تأخیر ناموجه در معرفی، آموزش و مهارت ناکافی به‌منظور درک بزه‌دیده، افشای هویت و محل اقامت بزه‌دیده، تحمیل هزینه‌های ناشی از انجام وظایف پلیس بر بزه‌دیده، عدم همکاری پلیس با بزه‌دیده، نبود اقدامات احتیاطی یا عدم تناسب آنها، ملاحظات خویشی، دوستی و حیثیتی بزه‌دیده، توقیف اموال بزه‌دیده یا عدم تسریع در فرایند رفع توقیف و عدم ایجاد واحد مددکاری بزه‌دیدگان.

به‌عنوان راهبرد، شایسته است اقدامات عملیاتی و نظارتی توسط مقامات قضایی و انتظامی در جهت رعایت حقوق بزه‌دیده در مرحله پلیسی افزایش یابد. دادستان، در مقام عالی‌ترین مقام ناظر بر ضابطان دادگستری، باید به‌صورت مستقیم بر عملکرد مراجع انتظامی نظارت نموده و نسبت به صیانت و پیگیری

حقوق بزه‌دیدگان اقدام نماید. همچنین در موارد اقتضا، با تعقیب و اعلام جرم علیه مأموران متخلف، اقدامات عملی و مؤثر را برای تضمین رعایت حقوق بزه‌دیده و ارتقای کارآمدی نظام عدالت کیفری به انجام رساند. سایر مقامات قضایی در صورت ارجاع پرونده به آنان، حساسیت لازم را جهت مشارکت جدی و حداکثری بزه‌دیده هم در دستورات قضایی و هم در تحقیقات پلیسی داشته باشند. ارتقای جایگاه بزه‌دیده از طریق رفع زمینه‌های ترس و شرم با رعایت احترام به منزلت و توجه به بزه‌دیده، تأمین امنیت بزه‌دیده، خانواده و شهود او به‌ویژه در جرایم خشونت‌آمیز، تقویت مشارکت بزه‌دیده از طریق سازمان‌های مردم‌نهاد، کمک به حفظ هویت و آبروی بزه‌دیده در صورت مشارکت در مرحله پلیسی، حذف واسطه‌های بین بزه‌دیده و پلیس، ارتقای دانش حقوقی ضابطان، کاهش اقتدار پلیس و افزایش نقش بزه‌دیده، کاهش اطاله دادرسی در مرحله پلیسی، ایجاد واحد اطلاع‌رسانی به بزه‌دیدگان و تخصصی و مستقل شدن نهاد کشف جرم در ایران، سازکارهای موفقیت جهت کاهش چالش‌های موجود و تأمین و تضمین منافع بزه‌دیده در مرحله پلیسی است.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- آشوری، محمد. آیین دادرسی کیفری ۱. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۴.
 - آشوری، محمد. عدالت کیفری، مجموعه مقالات. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۶.
 - آشوری، محمد و محمدعلی بهمنی قاجار. «رویه کمیته حقوق بشر در حمایت از حق آزادی و امنیت شخصی». مطالعات حقوق خصوصی، ۳۸، ۳ (۱۳۸۷)، ۱-۱۷.
 - ابراهیمی، پیمان. «بزه‌دیده به منزله شاکی و حقوق او در مقررات دادرسی کیفری ایران». حقوقی دادگستری، ۵۳ (۱۳۸۴)، ۲۸۷-۳۲۴.
 - امامی آرندی، حبیب. قلمرو مسئولیت کیفری پلیس در جرایم علیه حریم خصوصی، افق‌های نوین حقوق کیفری، نکوداشت‌نامه استاد دکتر حسین آقایی‌نیا. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۸.
 - باقری‌نژاد، زینب. اصول آیین دادرسی کیفری. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۴.
 - برهانی، محسن و الهه لطفعلی‌زاده. تأملات شرحی بر قانون مجازات اسلامی. تهران: انتشارات قوه قضائیه، ۱۴۰۱.
 - تدین، عباس و زینب باقری‌نژاد. «هستی‌شناسی اصول بنیادین دادرسی کیفری». پژوهش حقوق کیفری، ۹، ۳۳ (۱۳۹۹)، ۱۸۷-۲۱۹.
 - توجهی، عبدالعلی. اندیشه حمایت از بزه‌دیدگان و جایگاه آن در گستره جهانی سیاست جنایی تقنینی ایران. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
 - خالقی، علی. نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری. تهران: پژوهشکده حقوق شهر دانش، ۱۴۰۲.
 - رجبی، ابراهیم. «درمانگاه بزه‌دیده و بزه‌دیدگی و نقش پلیس در آن». دانش انتظامی، ۱۲، ۱ (۱۳۸۸)، ۷-۳۳.
 - رستمی، هادی. آیین دادرسی کیفری. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶.
 - زینالی، امیرحمزه و محمدباقر مقدسی. «حق بزه‌دیده بر امنیت اطلاع‌رسانی در فرایند کیفری». تحقیقات حقوقی، ۵۷ (۱۳۹۱)، ۲۲۸-۲۵۱.
 - پردال، ژان، گنتر کورستنز و گرت فرملن. حقوق کیفری شورای اروپا. ترجمه محمد آشوری. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۳.
 - ساقیان، محمدمهدی. جایگاه بزه‌دیده در مرحله تحقیقات پلیسی، حقوق کیفری پویا، مجموعه مقاله‌ها در پاسداشت استاد دکتر محمدعلی اردبیلی. تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۱.
 - سماواتی، امیر. «ناتوانان بزه‌دیده: از بایسته‌های جرم‌شناختی تا قوانین و مقررات کیفری»، حقوقی دادگستری، ۵۲-۵۳ (۱۳۸۴)، ۱۱۹-۱۶۸.
 - شیری، عباس. «بزه‌دیده‌شناسی قضایی (قانونی)». تحقیقات حقوقی، ۲۱، ۸۴ (۱۳۹۷)، ۲۱۵-۲۴۲.
 - شیری، عباس. «حقوق و نیازهای بزه‌دیده در مرحله پلیسی». پژوهش‌های دانش انتظامی، ۲۰، ۲ (۱۳۹۷)، ۱۹۱-۲۲۰.
 - شیری، عباس. عدالت ترمیمی. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶.
 - طهماسبی، جواد. آیین دادرسی کیفری ۱. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۸.
 - کاظمی، صادق. «اقدامات احتیاطی نسبت به شهود و بزه‌دیده با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۹۶.
 - کوشکی، غلامحسین. آیین دادرسی کیفری. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۴۰۰.
 - معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه (مرکز مطالعات توسعه قضایی). عدالت برای بزه‌دیدگان. ترجمه

علی شایان. تهران: انتشارات سلسبیل، ۱۳۸۴.

- منصورآبادی، عباس و فضل‌الله فروغی. آیین دادرسی کیفری ۱. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۵.
- مؤذن‌زادگان، حسنعلی. «پیشگیری از تشدید بزه‌دیدگی در فرایند دادرسی». نشریه مطالعات پیشگیری از جرم، ۱۲(۱۳۸۸)، ۱۵-۳۲.

- مهرپور، حسین. نظام بین‌المللی حقوق بشر. تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۹۴.
- نیازپور، امیرحسن. «نقش بزه‌دیده در چگونگی پاسخ‌دهی به بزه‌کاران». مجله تحقیقات حقوقی، ۱۵(۱۳۹۱)، ۳۶۶-۳۸۴.

- والین، لوک. «قربانیان و شهود در جنایات بین‌المللی: از حق حمایت تا حق بیان». ترجمه توکل حبیب‌زاده و مجتبی جعفری. حقوقی بین‌المللی، ۲۳، ۳۴(۱۳۸۵)، ۳۳-۵۶.

Doi: 10.22066/cilamag.2006.17848

- یوسفی، ایمان. آیین دادرسی کیفری ۱. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۳.
(ب) منابع خارجی

- Charter of Victims' Rights Resource Kit. Lawlink: NSW, 2004.
- Doak, Jon. "Victims' Rights in the Criminal Justice System". In: *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. ed. Gary Bruinsma and David Weisburd. New York: Springer Science+Business Media, 2014, 5497-5507.
- Guinchard, Serge and Jacques Buisson. *Procédure pénale*. 4th ed. Paris: Litec, 2008.
- Knudsen, Mathias L. *Knudsen, Victims of Violence: Support, Challenges and Outcomes*. New York: Nova Science Publishers, 2020.
- Lazerges, Christine. "le renforcement de la presumption d'innocence et droits des victims". *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1(2001), 70.
- Pradel, Jean. *Pradel, Procédure pénale*. 13th ed. Paris: Cujas, 2010.
- Lévy, René. *Du suspect au coupable: le travail de police judiciaire*. Genève: Éditions Médecine et Hygiène, 1987.
- Schoonmaker, Samuel V. "Criminal Law or Family Law: The Overlapping Issues". *Family Law Quarterly*, 44, 2(2010), 155-167.

This Page Intentionally Left Blank

